

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**КОНФЕСІЙНА ЛЕКСИКА ЯК СКЛАДНИК
ІДІОСТИЛЮ Т. ШЕВЧЕНКА**

Кваліфікаційна робота
студентки 2 курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01
«українська мова і література»
Кодацької Марини Володимирівни

Науковий керівник:
Кохан Юрій Іванович,
кандидат філологічних наук,
доцент

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДІОСТИЛЮ	
ІДІОСТИЛЮ	7
1.1. Поняття ідіостилю, історія становлення терміносистеми	7
1.2. Релігійна лексика як складник поетичної мови	16
1.2.1. Конфесійний стиль у системі функціональних стилів української мови	16
1.3.1. Мовні особливості конфесійного стилю	19
1.3.2. Релігійна лексика в мові художньої літератури	25
1.4. Особливості ідіостилю Тараса Шевченка	27
Висновки до розділу 1	30
Розділ II. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	
РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	31
2.1 Назви Бога, назви ознак, релігійно-світоглядні поняття, назви духовних осіб, назви позачасопросторних дійсностей	31
2.2. Святописемні власні назви, імена святих мучеників; назви процесів і станів	33
Висновки до розділу 2	44
Розділ III. СКЛАД КОНФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ ТВОРІВ Т. ШЕВЧЕНКА ЩОДО ПОХОДЖЕННЯ ТА МОРФОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ	
ТА МОРФОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ	45
3.1. Склад конфесійної лексики за походженням	45
3.2. Морфологічний склад релігійної лексики	47
Висновки до розділу 3	47
Розділ IV. СТИЛІСТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	
В МОВІ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	49
4.1 Стилiстична роль конфесійної лексики в мові поем раннього	

періоду	49
4.2 Стилiстична роль релiгiйної лексики в мовi поем останнього перiоду	56
Висновки до роздiлу 4	64
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	69

ВСТУП

Питання творчої індивідуальності письменника перебували й перебувають у полі зору дослідників художньої літератури. Особливо активізувались ці дослідження протягом кількох останніх десятиліть. Науковці, починаючи з середини ХХ століття, активно починали розвивати ідею, пов'язану з вивченням індивідуального мовлення, а пізніше з'явився такий термін, як «ідіостиль». На думку дослідників, поняття індивідуального стилю зазвичай становить основну категорію у сфері мовознавчого вивчення художньої літератури.

Співвідношення ідіолекту та ідіостилу виявляють часткове й загальне у мові художньої літератури певного періоду. У цьому плані дослідження ідіолекту Т. Шевченка як складника його ідіостилу стає визначальним, бо він за своїми основними ознаками репрезентує варіантний вияв інтелекту української національної мовленнєвої особистості ХІХ ст.

Тарас Шевченко посідав особливе місце серед інтелектуалів своєї доби. Його особиста доля й доля його народу стали віддзеркаленням одна одної. Україна для нього – це екзистенційний стан буття, тому образ України є об'єктом осмислення на емоційному, чуттєвому і особливо інтелектуальному рівні.

Творчість Т. Шевченка була новою віхою в історії української літературної мови. Шевченко не лише утвердив народну мову як основу літературної – він створив нею високоінтелектуальні твори, пронизані громадянським пафосом, почуттям патріота свого народу, дав зразки високої і чистої лірики. Шевченкову мову сприйняли як взірцеву його сучасники, і за цим взірцем почала далі розвиватися і вдосконалюватися українська літературна мова, незважаючи на абсолютно несприятливі для цього обставини – офіційні заборони, територіальну роз'єднаність тощо.

Своєю творчістю поет естетично впорядкував мову. Використовуючи народнорозмовну основу, уводив нові мовні одиниці, черпаючи їх із інших джерел. Він зумів вибрати з хаотичного різноманіття той варіант, котрий пізніше стане нормативним. Маючи надзвичайне мовне чуття (як, до речі, й художнє),

майстер уміло поєднував традиційне вживання слова з баченням перспективи. Це й зумовило в майбутньому становлення української літературної мови.

Поетичний ідіолект Т. Шевченка упродовж десятиліть привертає увагу численних дослідників, котрі розглядають його з багатьох точок зору.

Актуальність нашої роботи можна пояснити тим, що вивчення поетичної лексики чи її певних груп – невичерпна тема. Сьогодні вчені продовжують досліджувати проблему мовної особистості. Зауважимо, що творчість Тараса Шевченка мала незаперечний вплив і на розвиток української літератури та мови [47]. Шевченкознавство, як сучасне, так і більш давнє, налічує сотні наукових праць. Однак творчий спадок генія є і ще довго буде джерелом для подальших наукових розвідок, не втрачаючи актуальності. Великий Кобзар – невичерпне джерело, яке можна досліджувати нескінченно у різних аспектах, і одним з таких аспектів є дослідження релігійної лексики як складника ідіостилю Т. Шевченка.

Об'єктом нашої роботи є релігійна лексика у творах Т. Шевченка.

Предметом вивчення є особливості добору й використання такої лексики в ідіостилю поета (до аналізу залучені поеми «Гайдамаки», «Неофіти», «Єретик», «Марія», які репрезентують різні періоди у творчості Шевченка).

Мета роботи – встановити особливості впливу релігійної лексики на ідіостиль Т. Шевченка.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- охарактеризувати ідіостиль як лінгвістичну категорію;
- визначити особливості авторського стилю Т. Шевченка;
- з'ясувати особливості добору і тематичне групування релігійної лексики у названих творах Т. Шевченка;
- визначити походження та морфологічний склад релігійної лексики;
- визначити стилістичні функції вживання конфесійної лексики в аналізованих поемах.

У роботі знайшли застосування такі **методи**:

- контекстуальний аналіз, що дозволяє зрозуміти специфіку функціонування мовних засобів тексту;

– дефініційний аналіз, який допомагає систематизувати словникові тлумачення;

– етимологічний аналіз;

– описовий метод;

– елементи статистичного аналізу.

Структура. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДІОСТИЛЮ

1.1 Поняття ідіостилю, історія становлення терміносистеми

«Ідіостиль» є саме тим філологічним терміном, яким досить часто послуговуються дослідники, однак досі не існує єдиного його витлумачення. Учені розглядають його з різних позицій, зокрема найпоширенішою є мовознавча. Нижче проаналізуємо та узагальнимо основні положення вчення про індивідуальний стиль письменника та визначимо фактори, що сприяють появі індивідуального стилю митця, виділимо його складники та носії.

Від таланту письменника, його мовного чуття і знання мовної системи залежать творчі особливості використаних ним традиційно-поетичних засобів, за якими й визначають своєрідність художнього стилю митця. В. Волощук стверджує, що художній стиль письменника становить вираження його світогляду, втілене в образах мовними засобами [14, с. 3–8].

О. Кухар-Онишко визначає ідіостиль як «вираження авторського погляду на світ, певної концепції світу й людини, що не тільки об'єднує твір в одне ціле, а й пронизує кожен елемент твору, надаючи йому системності та художньої цілісності. Коли у творі виявляється різностильність, штучність, надуманість, то це тільки свідчить, що стиль автора ще не склався, не визрів» [29, с. 3]. Підтримуємо думку вітчизняних мовознавців Л. Ставицької та С. Єрмоленко щодо обґрунтування поняття «індивідуальний стиль».

Л. Ставицька, досліджуючи проблему ідіостилю, зазначає: «Визначення індивідуального стилю письменника висуває проблеми не тільки суто лінгвістичного характеру, а й проблеми естетики» [45, с. 54].

С. Єрмоленко визначає індивідуальний стиль у двох аспектах – в річищі історії української літературної мови й мови художньої літератури. Мовознавець стверджує, що системність індивідуального стилю ґрунтується на зв'язку мови й мислення, на формуванні мовної картини світу, у якій поєднано загальне й індивідуальне [21 с. 26–29].

С. Січкара під ідіостилом розуміє «цілу систему образотворчих засобів, яка охоплює як зміст, так і форму літературного твору, виражає життєвий та естетичний досвід кожного письменника, ураховує традиції національної та світової культури» [47, с. 4].

Однією з визначальних особливостей індивідуального стилю письменника є мова художнього твору, у якій відображені естетичне кредо автора, сприймання та розуміння ним дійсності. Через словесне полотно твору читач проникає в його ідейно-художній зміст, у розкриття характерів образів-персонажів, особливості відтворення дійсності. «У художній мові митець виявляє свій індивідуальний стиль: застосовує характерні лексеми, вислови, звороти; речення відзначаються певними особливостями в побудові тощо. Під час дослідження ідіостилю письменника чільне місце посідає мова кожного твору, аналіз якої дасть змогу зробити загальні висновки не щодо висвітлення мовознавчих категорій, а виступає як спосіб глибокого осмислення мовних і позамовних засобів, використаних певним письменником у конкретному творі» [34, с. 122–123].

Х. Дідух характеризує ідіостиль як «сукупність глибинних механізмів створення текстового простору певним автором, які відрізняють його від інших» [18, с. 2]. Автор наголошує: «Індивідуальність авторського стилю полягає в наявності специфічної сукупності авторських стилістичних прийомів, характеризується наявністю певного принципу відбору й комбінації різних мовних засобів і їх трансформацій у запропонованій автором концепції. Індивідуальний авторський стиль письмового мовлення передбачає вербальну форму вираження індивідуально бажаних автором мовних засобів і їхніх граматичних і лексичних значень. Вивчення індивідуальної авторської стилістики – це дослідження авторського вибору мовних засобів, задуму та його виконання, втілених у текст» [18, с. 2]. Учений виділяє формальні (пов'язані зі статистичними характеристиками мови твору) й неформальні (особливості вживання різних виразних засобів мови: фонетичних, лексичних, фразеологічних, граматичних) ознаки ідіостилю.

Ідіостиль знаходить вияв у процесі створення художнього тексту, а також завдяки естетичній діяльності мовної особистості; репрезентований зазвичай в інтеграції обраних жанрів, образів, тем, прийомів і засобів, необхідних для «розгортання» художнього тексту й передачі емотивно-експресивних та інформативних елементів. Це складне явище, реалізоване в особливостях авторської манери, специфіці використання лексики фраземіки, оригінальності образних висловлювань і синтаксичної будови речень, що становлять єдине ціле, репрезентуючи авторський задум і відбиваючи творчу своєрідність [16, с. 93].

С. Єрмоленко стверджує: «Системність індивідуального стилю ґрунтується на зв'язку мови і мислення, на формуванні мовної картини світу, в якій поєднано загальне й індивідуальне, загальне й одиничне» [21, с. 214]. Саме в індивідуальній мовній картині світу авторське, особистісне, утілене в індивідуальну манеру письма, поєднано із загальноживаним, типовим. «Оригінальність і неповторність комбінування вербалізованих авторських емотивнооцінних інтенцій із загальномовними образами відбивається на манері висловлюватися, на реалізації конкретно-чуттєвих смислів, особливостях аксіологічного сприйняття фрагментів національної картини світу» [27, с. 5].

Художній текст – комплексне явище мистецтва слова; своєрідний мовленнєво-словесний акт між письменником і реципієнтом-читачем, здійснюваний за допомогою слова. «Лінгвістичний аналіз не руйнує цілісності художнього тексту й цілісності його сприйняття, а дає змогу бачити естетичне ціле таким, яким його створив автор. Тому й ключі до розуміння його задуму – в системі мовно-художніх засобів твору» [16, с. 93].

Інколи поняття «індивідуальний стиль письменника» замінюють терміном «ідіостиль», під яким розуміють систему характеристик змісту й форми, що властиві творам окремого автора [33, с. 179]. Ми також вважаємо за доцільне визначати ці поняття – ідіостилю та індивідуального стилю письменника – як синонімічні. Така цілісна сукупність характеристик робить унікальною творчість письменника.

Поряд з терміном «ідіостиль» існує й термін «ідіолект». Ідіостиль / ідіолект – явища й терміни синонімічні: «Стиль індивідуальний, ідіолект – це сукупність мовно-виражальних засобів, які виконують естетичну функцію й вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших; своєрідність мови окремого індивіда. Це поняття насамперед стосується стилю майстра слова, письменника. Стиль індивідуальний залежить від індивідуальної творчості автора, його світосприймання та світовідчуття, ставлення до явищ навколишньої дійсності та їх оцінки» [55, с. 676]. Таким чином, наведене визначення тлумачить поняття ідіостилу та ідіолекту як абсолютно синонімічні. Однак більшість дослідників вважають, що ці поняття не цілком тотожні за обсягом.

Частіше за все під ідіолектом розуміють мову й мовлення окремої особистості, коли застосування мовних засобів є чисто індивідуальним. Воно відбиває унікальність мовця, його темперамент, вік, професійний досвід, психічний стан, рівень загальної культури тощо. Ідіолект вирізняє людину не лише у процесі комунікації, а й у царині її діяльності, зокрема й художньої творчості.

Ідіолект окремого письменника (мовної особистості) не виникає на порожньому місці, у його основі – система законів національної мови, стан її розвитку, художні норми епохи, мовно-естетичні традиції, що є виразниками розвитку мови й рівня духовності нації. Дослідження ідіолекту письменника С. Єрмоленко пов'язує з двома ключовими аспектами – «історія української літературної мови (внесок письменника в літературну мову) і мова художньої літератури (інтерпретація естетичної функції мови, декодування тексту)» [21, с. 305].

«Обидва аспекти вивчення ідіолектів письменників, – продовжує дослідниця, – належать до актуальних і перспективних, вони дають можливість простежити стан і тенденції розвитку національної мови досліджуваного періоду, забезпечують умови для виявлення індивідуальних домінант і констант художніх текстів, особливостей світобачення та мовомислення окремого письменника як носія й репрезентанта мови. Аналіз індивідуальної мови передбачає використання

низки методів і прийомів, пошуку нових методик і підходів, оскільки фактично є комплексним дослідженням, що вимагає інтерпретації мовної діяльності автора в певному етнокультурному просторі [21, с.310].

Термін «ідіолект» детально аналізує Л. Ставицька у статті «Про термін ідіолект». Дослідниця трактує його крізь призму двох значеннєвих понять – розглядає у вузькому й широкому значеннях. Відтак зауважує, що поняття ідіолекту та ідіостилю є синонімами, хоча й не абсолютними. У широкому значенні визначає їх як реалізацію певної мови в устах її носія, а у вузькому – як мовленнєві особливості певного носія мови. Крім того, ідіолект, розглядуваний дослідницею у якості об'єкта соціолінгвістики особистості, який «всотує всі без винятку «лектальні» терміни соціолінгвістики, динамічна природа яких надає сутності, що стоїть за терміном, досить умовного та варіабельного характеру...», як наслідок, уводиться поняття «мультилектність індивіда» [51, с. 5].

Посилаючись на праці П. Гриценка, Л. Ставицька зазначає, що ідіостиль автора ширший за його ідіолект, адже «ідіолект – це сукупність індивідуальних особливостей, що характеризують мовлення окремого індивіда, а ідіостиль – індивідуальний стиль, сукупність основних стильових особливостей, які характеризують твори того чи того автора у певний період або всю його творчість» [51, с. 5]. Тобто їх, на думку дослідниці, можна ототожнити, однак «оперування терміном «ідіолект» зобов'язує потенційного дослідника мовотворчості враховувати позамовне тло художньо-словесної творчості письменника, її хронологічні параметри (дата, місце народження й проживання), історико-культурні обставини, соціальне макро- й мікросередовище тощо, що визначають мовний код і окремого індивіда, й окремого письменника» [51, с. 10–11].

Ідіолект одночасно представляє внутрішній аспект психічної діяльності людини, її ментальність, специфіку свідомості, сукупність уявлень про світ усередині конкретної традиції і свідчить про внесок письменника в літературну мову, розмаїття експресивних засобів мови художньої літератури, способи, прийоми й шляхи вербалізації естетичної функції мови, аспекти її декодування

в конкретному тексті. Такі «взаємозв'язки літературної мови та ідіостилістичних інтерпретацій художньо модельованої мовної системи за допомогою вербалізованого осягнення світу через персоніфіковане слово, лінгвопоетичні універсалії, мовно-типологічні моделі художніх закономірностей» [62, с. 18].

Методологічно значущою в цьому контексті є праця П. Гриценка «Ідіолект і текст», де поняття «ідіолект» витлумачено як індивідуальне мовлення, що формує риси, специфічні ознаки будь-якого тексту. У засадничій статті переконливо доведено, що «дослідження ідіолекту письменника ґрунтується на двох ключових інформаційних складниках, до яких належить текст і мовне довкілля. Якщо аналіз рис тексту, до якого застосовують найрізноманітніші дослідницькі методи та прийоми як до конкретного репрезентанта ідіолекту письменника, належить до постійних, традиційних, то з'ясування впливу зовнішніх чинників (довкілля) на формування текстових моделей, структур, тобто на процес «постання тексту», – до принагідних, фрагментарних» [17, с. 25]. Увага вченого в згадуваній праці зацентрована на «необхідності здійснення вичерпних характеристик мови творів і як самодостатніх об'єктів вивчення, і як чинників, що впливають на глибинні історичні процеси становлення й розвитку літературної мови; на важливості відходу від дослідницьких стереотипів, що йдуть шляхом сегментування, заступлення цілого його частиною, що унеможлиблює всебічне пізнання ідіостилю митця» [17, с. 29].

Питання визначення мовотворчого потенціалу індивідуального стилю письменника досліджується завдяки аналізу художніх творів як словесного явища й виявленню мовознавчих засобів його інтерпретації, адже «кожен художній твір є визначальним виразником світобачення письменника та можливістю вірогідно відтворити народне життя й побут, які він передає мовою своїх персонажів. За допомогою мовних одиниць письменник висловлює індивідуально-авторське розуміння описуваної реальності, а також дає оцінку подіям та діям своїх персонажів» [15, с. 27].

Система художніх засобів, якими послуговується письменник – ще не ідіостиль. Ця система повинна слугувати відбиттю його світогляду, виразити громадянську позицію, а художні засоби розкривати індивідуальну картину світу.

Отже, на індивідуальний стиль письменника звертають увагу наші дослідники: П. Гриценко, Л. Ставицька, С. Єрмоленко, Х. Дідух, О. Кухар-Онишко, А. Ситченко. Ідіостиль – явище унікальне, властиве окремій творчій особистості й потребує глибокого аналізу, детального вивчення. Існує безліч чинників, які формують стиль письменника. До них належать соціально-історичні умови, співвіднесеність традиції й новаторства в окремому творі письменника, характерні родові та жанрові ознаки твору, тональність розповіді, особистий погляд митця, індивідуальна свідомість, свобода творчості, талант, авторська картина світу.

Таким чином, саме стиль комунікації письменника й вибір мовних засобів, визначення певних лексичних, морфологічних, синтаксичних та фонетичних засобів, що стають основою формування складніших і яскравіших образів художнього твору, й утворюють ідіостиль письменника.

У рамках комунікативної стилістики художнього тексту комунікативно-діяльнісний підхід спонукає нас до детального розгляду мовної особи автора, адресата, проблем ідіостилю. Комунікативна стилістика художнього тексту займається розглядом мовної особистості автора з погляду ідіостилю письменника, що проявляється у його текстовій діяльності. У той самий час ця концепція наповнюється ширшим змістом проти традиційним розумінням ідіостилю.

Чільне місце в комунікативній стилістиці художнього тексту, як і в стилістиці взагалі, займає поняття ідіостилю. Проте щодо цього явища слід пам'ятати попередній досвід вітчизняної науки. Зазвичай вивчення феномена ідіостилю відбувалося у рамках стилістики художньої літератури. Тракткування поняття ідіостилю в контексті аналізованого напряму багатовимірне, оскільки здатне поєднувати різні риси мовної особистості автора.

В ідіостилі виражається авторський світогляд, а також загальна та мовна культура, реалізована в тексті. «Ідіостиль, таким чином, – це стиль особистості у всьому різноманітті її багаторівневих текстових проявів (у структурі, семантиці та прагматиці тексту)» [45, с. 151].

Розуміння авторської картини світу полягає у знаходженні прихованих смислів його творів. Комунікативна стилістика художнього тексту основну увагу приділяє лексичному рівню тексту, що є найбільш значущим у сенсі при лінгвістичному аналізі. Когнітивний рівень аналізу дозволяє розглядати ідейно-тематичну та ідейно-стильову своєрідність творів автора (про що пише; до чого закликає; за допомогою яких засобів він це робить). При такому розумінні ідіостилю важливе місце посідає асоціативне розгортання тексту, яке підводить нас до правильного сприйняття концептуальної картини світу автора.

Співтворчості автора та адресата у художній сфері спілкування сприяє асоціативна мовленнєва діяльність. Особливо важливим для комунікативної стилістики тексту є оволодіння текстовими асоціативними зв'язками, що виявляються за допомогою лексичних засобів. Це ще одна важлива область, яка виникає на кордоні із психолінгвістикою. До завдань даного напрямку входить:

1. Встановлення видів текстових асоціативних зв'язків.
2. Пояснення їхнього лінгвістичного статусу.
3. Виявлення понять асоціативного поля та асоціативної структури тексту.

У цьому важливий як сам текст, його структура, семантика, так і свідчення мовної свідомості можливих адресатів.

Мотиваційний рівень мовної особистості автор у комунікативній стилістиці художнього тексту виражає цілі, мотиви у мовному втіленні. «При такому підході комунікативна стилістика художнього тексту займається вивченням типових особливостей комунікативних стратегій та тактик на рівні загального моделювання стратегій та прийомів їх реалізації» [58, с. 117].

У комунікативній стилістиці художнього тексту набуває розвитку теорія регулятивності, яка розвивається на межі з прагматикою. Є. Сидоров визначає регулятивність як якість тексту, що з його інформативністю, структурністю та

інтегративністю. Можна сказати, що засоби та способи регулятивності відіграють важливу роль в осмисленні ідіостилю, сенсу тексту автора, його комунікативного ефекту. Мета комунікативної стилістики художнього тексту, таким чином, полягає у комплексному вивченні семантики, прагматики художнього тексту, спрямованого на освоєння смислового та комунікативного ефекту.

У той самий час відповідно до антропоцентричного системно-діяльнісного підходу, ідіостиль, одержує новий, комунікативний зміст, сприймається як організуюче ключове поняття. Ця концепція зосереджується на багатовимірному прояві мовної особистості автора у структурі, семантиці, прагматиці тексту. У комунікативно-діяльному аспекті феномен ідіостилю поглиблює уявлення читача про прихований зміст тексту, а також про саму особистість автора. Головна проблема цього напрямку полягає у ефективності мовного спілкування.

Основні напрями комунікативної стилістики художнього тексту націлені на вирішення цієї проблеми. «При вивченні ідіостилю у комунікативній стилістиці головна мета визначена вивченням авторської картини світу, змісту текстів, а також проводиться огляд індивідуальних особливостей та мовних навичок автора» [66, с. 161].

Отже, у межах комунікативної стилістики тексту як одного з напрямів функціональної стилістики ідіостиль досліджують з погляду конкретної мовної особистості автора, яка організує діалог з читачем. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення ідіостилю, спирається на визначення тексту як “форми комунікації, що передбачає особливу організацію спілкування як спільної мовленнєво-мисленнєвої діяльності автора й адресата”. Ідіостиль – це багаторівневий прояв особистості автора, що стоїть за текстом.

Таким чином, для більшості сучасних досліджень актуальним є звертання до проблем, пов'язаних з такими поняттями, як мовна картина світу і мовна особистість.

1.2. Релігійна лексика як складник поетичної мови

1.2.1. Конфесійний стиль у системі функціональних стилів української мови

Українська мова – це велика різнопланова система, яка складається з системи функціональних стилів. На сьогодні виділяють п'ять основних стилів української літературної мови: художній, розмовний, науковий, офіційно-діловий та публіцистичний (стиль засобів масової інформації). Питання щодо виокремлення інших стилів (конфесійний, епістолярний) є дискусійними.

«Конфесійний стиль – стильовий різновид української мови, який обслуговує релігійні потреби суспільства. Не всі стилісти виділяють його як стиль, а більше як підстиль. Звичайно, назва «релігійний стиль» є технічним терміном, який вживається для охоплення різних підстилів мови, які обслуговують духовну сферу. Функціональні стилі диференційовані. Специфіка релігійного стилю виявляється в змішуванні елементів різних функціональних стилів. Варто зазначити, що до сьогодні стилістичні характеристики релігійного стилю на всіх мовних рівнях і у різних жанрових різновидах залишаються невивченими» [59, с. 362].

«Конфесійний стиль збагачує поетичне мовлення, починаючи з жанрово-тематичного рівня» [52, с. 421], і найперше наводить у переліку поетичних жанрів, які зазнають особливого впливу конфесійного (релігійного) стилю, віршовану молитву.

До стильових різновидів (підстилів) релігійного стилю Н. Бабич зараховує: «1) мову канонічної релігійної літератури; 2) мову тлумачної релігійної літератури; 3) мову популярної (пізнавальної) релігійної літератури; 4) мову проповідей; 5) мову текстів релігійного піснеспіву; 6) мову богослужбово-методичних (катехитичних) текстів; 7) розмовне діалогічне мовлення священика з вірником, який сповідається; 8) релігійна публіцистична літературна мова» [3, с. 26]. До цього переліку можна додати ще мову неканонічної молитви та мову

творів художньої літератури, які торкаються тем біблійної історії, релігійної філософії тощо

Оригінальними біблійними мовами, тобто мовами, якими були написані оригінальні тексти Біблії, є три стародавні мови. У Старому Заповіті це давньоєврейська й арамейська; у Новому Заповіті – грецька у формі діалекту «койне». На жаль, українська мова протягом свого історичного розвитку не завжди мала змогу бути реалізованою повною мірою в церковно-релігійному житті українського народу, що було зумовлено, насамперед, екстралінгвальними чинниками, вилученням стилю з контексту української літературної мови в Україні від середини 30-х років ХХ ст. на Сході та від середини 40-х років на Заході. Т. Коць в історії розвитку й вивчення релігійного стилю української мови умовно виділяє два періоди – обидва на зламі століть: 1) 60-ті роки ХІХ ст. – 30-ті роки ХХ ст.; 2) друга половина ХХ ст. – поч. ХХІ ст. «І перший, і другий періоди, як уважає науковець, дещо співмірні у своїй орієнтації. Нині ми часто повертаємося до тих засад, які були вироблені сто років тому, тобто починаємо все з початку» [28, с. 305].

Релігійний стиль увійшов у життя українців із прийняттям християнства. Уже із середини ХІІ – кінця ХІІІ ст. у Київській Русі функціонував український різновид східнослов'янської редакції старослов'янської мови, яку з ХІІІ ст. почали називати церковнослов'янською мовою. Упродовж багатьох століть вона існувала як мова церкви, за нею був закріплений статус апостольської (профетичної, посланницької, пророчої) мови. Церковнослов'янська мова є сакральною, культовою, тобто богослужбовою мовою. Риси, що притаманні цій мові (архаїчність, стандартність, консервативність, урочистість), у всі часи зберігають особливе ставлення до неї. Однак історичний розвиток української літературної мови також засвідчує можливість і навіть необхідність проникнення її в усі сфери життя народу, у т. ч. й у сферу релігії. Уже з ХV ст. починається перекладання канонічних текстів українською мовою. У середині ХVІ ст. уже був здійснений переклад Нового Заповіту (Пересопницьке Євангеліє, 1556-1561) та його списки, Євангеліє Негалевського (1581), Крехівський Апостол (60-ті роки

XVI ст.) та ін. Були надруковані проповіді, ораторські й теологічні твори, духовна поезія, релігійні пісні. Отже, у XVI-XVII ст. у староукраїнській мові склався й функціонував такий її різновид, як релігійний стиль. «За часів панівного становища російської церкви в Україні припинився процес вживлення української мови в церковно-релігійну сферу. Та все ж, незважаючи на мовну політику Синоду та Київської митрополії, яка збігалася з русифікаторською політикою царизму, уже в 60-х роках XIX ст. з'являються перші спроби увести українську мову в релігійну сферу» [5, с. 215].

Важлива роль у вивченні історії релігійного стилю належить відомому українському мовознавцеві В. Німчукові, який у серії статей «Українська мова – священна мова» [37] аналізує функціонування української мови в сакральній сфері життя, починаючи від українського різновиду східнослов'янської редакції старослов'янської (церковнослов'янської) мови й до сучасності. Мовознавець наголошує на таких періодах розвитку конфесійного стилю: 1) від 20-х рр. XVIII ст. до 20-х рр. XX ст. (у цей час офіційне православ'я нічого не зробило для розвитку української мови (у тому числі для релігійного стилю); 2) 1919-30-ті рр. XX ст. (1919 рік знаменується початком уведення живої української мови в релігійну сферу життя – відбулася перша Служба Божа українською мовою; діяльність УНР). Дослідник аналізує й писемну форму релігійного стилю, насамперед переклади Біблії [37, 38, 39, 40].

Відродження релігійного стилю нової української мови відбулося в XIX ст., коли з'являються українські переклади Біблії [13, с. 258–259]. Завдяки виходу у світ українських перекладів Біблії в перші десятиліття XX ст. релігійний стиль стає повноцінним складником української літературної мови. Справжнього розквіту цей стиль досягає в роки відродження Української церкви в перші десятиліття XX ст. Після знищення Української церкви в середині 40-х рр. занепадає й релігійний стиль. Аж до кінця 80-х – початку 90-х років він функціонує поза межами України – в українських емігрантських релігійних громадах. Реабілітація Української Церкви в часи Незалежності стимулювала й відродження релігійного стилю української мови [13, с. 259–260]. Взаємодію

релігійного й художнього стилів української мови досліджує Ю. Стежка [52, с. 420–427].

Взаємодія релігійного стилю з іншими функціональними стилями української мови призвела до виникнення різних підстилів релігійного стилю: урочисто-релігійного (віршована й ритмізована літературна молитва, агіографічні оповідання тощо, у яких поєднані ознаки релігійного й художнього стилів), релігійно-публіцистичного (мова релігійної преси), релігійно-наукового (мова богословських наук) та інших.

Отже, релігійний стиль взаємодіє з іншими функціональними стилями української мови, зазнає їхніх (хоч і незначних) впливів і сам впливає на них. Унаслідок таких взаємовпливів виникають підстилі релігійного стилю української мови. Таким чином, релігійний стиль української мови пройшов цікавий і складний шлях розвитку, утвердився й функціонує в сучасній українській літературній мові. Обслуговуючи релігійну сферу життя суспільства, релігійний стиль проникає і в такі галузі, як література, публіцистика, політика тощо. Унаслідок цього релігійний стиль впливає на інші функціональні стилі української мови й сам зазнає їх впливів. Упродовж свого існування завдяки взаємодії з іншими функціональними стилями української мови релігійний стиль розвинув ряд підстилів, що свідчить про його окресленість і сформованість. Хоча українська мова упродовж свого історичного розвитку не завжди мала змогу бути реалізованою повною мірою в церковно-релігійному житті українського народу, усе ж завдяки перекладам Біблії українською мовою, упровадженню українськомовних проповідей у життя церкви, написанню молитов тощо стиль зазнавав удосконалення й розвитку.

1.3.1. Мовні особливості конфесійного стилю

Найвиразніше сакральні тексти характеризує лексичний склад. «Серед лексико-семантичних груп типовими є слова для найменування Бога та явищ потойбічного світу (*Небесний Отець, Божий Син, Святий Дух, Спаситель, царство Боже, рай, вічне життя, небеса, сатана, демони*), стосунків людини і Бога (*вірувати, молитись, заповіді, воскресіння, покаєння, викуплення, праведні, грішні, благодать*) та ін.» [63, с. 284].

Сакральна лексика творилася й на слов'янському мовному ґрунті, тому тут знаходимо велику кількість запозичень із старослов'янської мови: *благословення, возвістити, хоронитель, прах*.

У текстах сакрального стилю широко представлена синонімія, адже для сфери релігії характерне використання лексичних одиниць попарно: *ласка, милосердя; непорочна, пречиста* тощо.

Однією з визначальних ознак сакрального стилю є використання перифразів: *Цар небесний, Душа істини* (Святий Дух); *сіль землі* (святі).

До виразних стилістичних засобів належить використання слів із протилежним значенням: «*Усякого, хто слухає ці слова Мої й виконує їх, Я прирівнюю до чоловіка **мудрого**, що збудував свій будинок на **камені**... А всякий, хто слухає ці слова Мої й не виконує їх, прирівнюється до чоловіка **нерозумного**, що збудував свій будинок на піску...*»

Для синтаксису сакрального стилю характерний інверсійний порядок слів, який підкреслює урочисту піднесеність мови. Поширені повтори слів, словосполучень і речень, з допомогою яких наголошується на тих чи інших думках. Мова культових творів, що апелює до душевних переживань людини, дуже образна, в ній багато епітетів, порівнянь, метафор, алегорій, символів, слів та виразів із переносним значенням.

«Різновиди релігійного стилю мають ряд жанрів, які формують названий стиль. До таких жанрів належать: молитва, притча, псалом, агіографічні оповідання, містерія, проповідь, релігійні піснеспіви та багато інших. Спільними (загальними) мовними ознаками цих стильових різновидів є такі (за Н. Бабич):

1. Історико-біблійна топонімія (у прямому значенні): Єрусалим, Назарет, Вифлеєм, Йордан, Содом і Гоморра, Сирія, Кесарія, Ніневія, Єрихон та багато інших. 2. Біблійний іменник, тобто антропонімікон (імена людей, народів, у т. ч. за місцем їх мешкання) у прямому значенні за біблійною історією: Менахем, Осія, Давид, Соломон, Яків, Юда, Єва, Мойсей, Авель, левити, филистимляни, галати, колосяни та багато інших. 3. Численні старослов'янські, у т. ч. грецизми й латинізми, що надають мові особливого звучання: благоденствіє, преображення, воскресіння, плащаниця, амвон, алилуя, катехизм, хітон та інші. 4. Збереження архаїчних східнослов'янських форм слів, наголосів, орфоепії тощо (це залежить від часу перекладу й особи автора, що його виконав). 5. Звернення до Господа Бога, Христа, Богородиці, апостолів на Ти (Він) (здебільшого в 2 або 3 особі однини особового займенника): Достойно є, і це є істина, славити Тебе, Богородицю... (Молитва до Богородиці). 6. Часті риторичні звертання й риторичні запитання, подані з експресивними вигуками, розгорнуті за лексичним наповненням: Мавши очі – не бачите, мавши вуха – не чуєте? 7. Нанизування звертань до однієї біблійної особи в одному тексті; часті уточнювальні звертання, розгорнуті, неоднослівні: Лікарю душ і тіл наших, джерело життя нашого, Христе Ісусе Господи і Спасителю наш! (Молитва). 8. Єдинопочатки і єдинокінцівки (анафоричні й епіфоричні побудови) текстів: І сонечко сходить, і сонце заходить, і поспішає до місця свого, де ходить воно 9. Часті конструкції з дієсловами в бажальному способі (оптативі) 1 і 2 особи: Знаєш заповіді: «Не чини перелюбу, не вбивай, не кради, не свідкуй неправдиво, шануй свого батька та матір». 10. Інверсія: а) означень, особливо займенникових, часте вживання їх як рядів однорідних членів речення: повна земля добра Твого; усяку провину вільну й невольну; б) присудків: Нехай поблагословить він тих, хто має до Господа страх. 11. Часте використання особливих форм вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників (міри ознаки): всемогутній, всемилостивий, пренепорочна, преславний, пресвітлий, всевишній, пречиста, всеблагий та інші. 12. Звернення до антитези: Бог – людина; цар – раб; рай – пекло; смерть – життя вічне; земне буття – Царство Небесне. 13. Часті дієприслівникові звороти, у т. ч. з

оцінним змістом: ...послали посланців услід за ним, кажучи...; Відповів їм Іван, промовляючи.... 14. Піднесений, захоплений, урочистий колорит звернень до Бога й знижений (але без вульгаризації) до ворогів його: «Отче Мій, як ця чаша не може минути мене, щоб не пити її, – нехай станеться воля Твоя». Горе вам, книжники та фарисеї, лицеміри, що пророкам надгробники ставите... О змії, о роде гадючий. 15. Багатство метафор, алегорій, перифраз, паремій: Не те, що входить до уст людину сквернить, але те, що виходить із уст, те людину сквернить. Бо хто супроти нас, той не за нас. 16. Нанизування словосполучень, речень (висловлень), зокрема способом полісиндетону, з метою зведення описів в одну цілісну картину: І підійшов Ісус [Навин] до нього та й сказав йому . І впав Ісус на обличчя своє до землі. І сказав вождь Господнього війська до Ісуса. І зробив Ісус так. 17. Членування (парцелювання) складних речень на самостійні компоненти тексту з метою логічного підсилення їх автономного змісту. Пор.: на ложах своїх спочивають, хто ходить прямою дорогою. – Пийте з неї [чаші] всі. Бо це є кров Моя Нового Заповіту, що за багатьох проливається на відпущення гріхів» [3, с. 26–29].

Для цього стилю характерна відповідна фразеологія, специфічний розподіл морфологічних засобів (перевага флексії -у над -ові давального відмінка однини іменників чоловічого роду в греко-католицьких перекладах; спонукально-наказові форми із закінченням -іте: Прийдіте поклоніться; з вірою приступіте; архаїчна форма другої особи однини теперішнього часу дієслова бути – еси: Бо Ти Благий... Бог еси; пор. ще вживання коротких форм прикметників: благословен плід лона Твого. У конфесійному стилі прикметники, займенники й прийменник часто стоять у постпозиції (Ангеле Христовий, охоронителю мій святий...). Зберігають в окремих словах старовинні фонетичні риси (наприклад, відсутність і на місці о, е в новозакритих складах: Тройця – пор. Трійця). «Ці та інші особливості надають конфесійним текстам урочистого, піднесеного звучання, яскраво й чітко відділяють їх від буденного мовлення» [37; №4/5, с. 14–18].

Біблійні тексти характеризуються значною кількістю релігійної лексики, тобто біблеїзмів. Біблеїзм – словосполучення, цитата (речення) або слово

достеменно встановленого біблійного походження, що входить до лексичного складу мови й зафіксоване в текстах цієї мови.

Поряд з окремими словами, біблеїзмами називають і сталі словосполучення, а також цілі вирази й навіть фрази, що походять із Біблії, наприклад: «хай буде світло!»; «все найкраще приходить зверху (від Бога)» та інші. Насправді дуже складно дати точне визначення біблеїзмам.

Спробу окреслити структурний аспект біблеїзмів здійснила М. Скаб [48]. Дослідниця визначає біблеїзми як мовні одиниці, запозичені з Біблії, і відносить до них не лише традиційно фіксовані словниками біблійних крилатих слів та виразів власні назви (антропоніми, теоніми, агіоніми, топоніми Ісус Христос, Адам, Єва, Каїн, Мойсей, Соломон, Ірод, Пилат, Вавилон, Содом, Гоморра, Назарет, Голгофа та ін.) і загальні назви з чіткою біблійною конотацією (апостол, фарисей, псалом, лепта, притча, заповідь, мироносиця, розп'яття, мученик тощо), а також слова з не дуже виразною біблійною семантикою (світоч, світило та ін.).

«Загальноновизнаним ядром біблеїзмів вважають фразеологізми, значна частина яких уміщена не лише до словників біблійних слів та виразів, а й до загальномовних фразеологічних і тлумачних словників, напр., до «Словника української мови» в 11-ти томах (СУМ-11): лепта вдовиці – «порівняно невеликий, убогий вклад у що-небудь спільне» [49, IV, с. 478]; содом і гоморра: «а) крайнє безладдя; метушня, шум; б) крайня аморальність, розпуста, що панують де-небудь» [49, IX, с. 437]; вавилонське стовпотворіння – «безладдя, гармидер, при якому люди не розуміють один одного» [49, IX, с. 722]. Проте дуже багато біблійних усталених виразів мають будову речення – простого чи складного, вони зазвичай у тлумачні словники потрапляють дуже рідко», – зазначає М. Скаб [48, с. 13–14]. «Це стосується, зокрема, таких крилатих виразів, як Без волі Божої і волос не впаде; Не хлібом єдиним живе людина; Хто сіє вітер, той пожне бурю та ін. Учена цілком слушно зауважує, що обсяг біблеїзмів структурно не обмежується словами й реченнями: «Біблеїзми – це структурно ще ширше явище, до якого варто відносити й цитати та навіть цілі тексти. Найбільшими біблійними текстами-цитатами можна вважати господню молитву

«Отче наш», яку знають практично всі носії мови, а також 50 (покаянний) та 90 (охоронний) псалми, які дуже багато людей щодня промовляють і часто цитують» [48, с. 13–14].

У науці не існує єдиної й загально визнаної класифікації біблеїзмів, тому що це поняття таки широке.

Мовознавці класифікували фразеологічні біблеїзми за різними принципами.

Фразеологічні біблеїзми, що трапляються в прозових художніх текстах, Н. Єщенко групує за семантичними ознаками денотатів: «1) біблеїзми, що виникли на основі топонімів: Едемський сад, Содом і Гоморра, земля обітована, Вавилон; 2) біблеїзми, що виникли на основі антропонімів: Адам і Єва, праматір Єва, Каїн, Ірод; 3) біблеїзми, що виникли на основі назв природних та надприродних явищ: дерево пізнання добра і зла, заборонений плід, всесвітній потоп, неопалима купина, єгипетська тьма, манна небесна; 4) біблеїзми, що виникли на основі назв соціально-історичних подій та явищ: втрачений рай, у поті чола, вавилонське стовпотворіння, єгипетська неволя, єгипетські карі; 5) біблеїзми, що виникли на основі назв артефактів: Ноїв ковчег, Вавилонська вежа, написати на скрижалях, золоте теля, ерихонська труба, ерихонські мури; 6) біблеїзми, що виникли на основі назв почуттєвої сфери: зі страхом і трепетом приступити; 7) біблеїзми, що виникли на основі кількісних назв. ім'я їм легіон тощо» [22, с. 23].

Отже, для мовлення конфесійного стилю характерна урочистість, інверсія в побудові речень, велика кількість маркованих одиниць. Звучить своєрідна ритмомелодика з елементами прощальності. У мові таких творів багато тропеїчних засобів. Однією з причин вживання фразеологізмів біблійного походження є потреба в збагаченні мови, у той час як у художній літературі такі лексичні одиниці вживаються задля підкреслення певних рис та ситуацій та з метою емоційного наголошення окремих моментів.

Саме так і формувався конфесійний стиль у писемному та усному виявах, наповнений ритуалами, усталеними зразками мовлення обох видів.

1.3.2. Релігійна лексика в мові художньої літератури

Проблеми лексико-семантичної структури мови художньої літератури і зокрема поезії привертають особливу увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників лінгвостилістики. Одним із важливих і вагомих складників цієї системи виступає конфесійна лексика, зауважує О. Тележкіна [54].

У період демократизації українського суспільства, пов'язаний передусім зі здобуттям державою незалежності, відновилися й активно розвиваються в літературній мові конфесійні лексеми. «У межах цих мовних одиниць існують два типи лексем.

Перший об'єднує лексичні одиниці з денотативно-сигніфікативним значенням релігійного плану (акафіст, елей, Господній, скоромний, молитись, охрещений, причастивши, грішно), яке і є тим чинником, що зумовлює їх усталене функціонування в конфесійному стилі мовлення.

Другий тип представлений лексемами, конфесійно маркована семантика яких – результат історії функціонування конфесійного стилю або самої лексеми, тож релігійні семи в них стосуються лише стильового значення. Це передусім церковнослов'янізми, які не асимілювалися загальнозживаним фондом мови, не втратили стилістичного забарвлення книжності, урочистості (врата, всує, глас, окропити, отверзнути, прісно, упованіє, юдоль).

Більшість наукових розвідок українських мовознавців про конфесійну лексику спрямована на аналіз її окремих розрядів: богословської термінології, церковно-обрядової термінології, церковнорелігійної / християнсько-релігійної термінології, біблійної лексики тощо» [9, с. 158].

В українській літературі релігійну лексику використовують досить часто. Наприклад, її вживає О. Довженко у своїх творах. «Письменник широко використовує релігійну лексику для надання мовленню урочистого, релігійного чи, навпаки, сатиричного звучання, тобто послуговується релігійною лексикою як стилістичним елементом у творенні художнього образу. Склад релігійної лексики в повісті різноманітний як за значенням, так і за походженням та морфологічною належністю. Це слова, які вказують на релігійно-світоглядні поняття й категорії,

назви духовних суб'єктів, назви позачасопростірних дійсностей, назви процесів і станів релігійної дійсності, назви осіб, пов'язаних із церковно-релігійною сферою, назви церковних споруд, знарядь, предметів і знаків релігійної практики та інші. Часте вживання релігійної лексики надає повісті О. Довженка сакрального забарвлення, особливої християнської наснаженості. Багаторазове повторення іменників Бог, душа, прикметника святий нашоухує на думку про глибоку релігійність письменника, а використання слів на позначення церковної атрибутики засвідчують глибоке знання автором церковно-релігійної сфери. Другим важливим елементом релігійного стилю в повісті О. Довженка «Зачарована Десна» є вислови з Біблії. Контекст надає цій лексиці різних відтінків: прямих і переносних значень, сатиричного забарвлення тощо. Часте використання релігійної лексики в повісті «Зачарована Десна» є свідченням глибокої обізнаності автора із церковно-релігійною сферою, його глибокого проникнення у філософський світ релігії» [3, с. 37].

Релігійну лексику також досить часто використовує Д. Павличко. «Активність уживання конфесійної лексики у творах Д. Павличка не однакова у різні періоди його творчості. Творча діяльність поета припадає на II половину XX – початок XXI ст. і відбиває суперечливі історичні події і процеси, що відбувалися в країні: атеїзм до 90-х років минулого століття і свобода віросповідання від початку 90-х рр. і до сьогодні. Спостерігається звернення до тих самих образів, але різне їх потрактування. Наприклад, у збірці «Любов і ненависть» (1953) уміщено вірш «У Шептицького», де автор, на догоду тодішній владі, називає митрополита «слугою від папи», «езуїтом», називає його змією, яка «скорчилась у сутані» і вжиті конфесійно марковані лексеми митрополит, папа набувають негативно звучання. До цього ж образу поет звертається у вірші «Патріарх» (збірка «Три строфи» (2007)), в якому наділяє його епітетом святий» [54, с. 96].

Отже, конфесійна лексика в художньому стилі, зокрема в прозі, виконує низку функцій. Однією з них є інформаційна.

За допомогою релігійної лексики висловлювання набуває урочистостого звучання, піднесеного стилістичного забарвлення. Іноді літератори

використовують релігійну лексику з метою орозмовлення текстів, а також з іронічними та негативними характеристиками. Лексеми на позначення місць та осіб інших релігій вживають як у прямих, так і переносних значеннях. Конфесійна лексика властива творам українських авторів, в яких простежується суспільна, а також побутова тематики.

1.4. Особливості ідіостилю Тараса Шевченка

Мовотворчість Шевченка багато разів привертала увагу дослідників як більш раннього періоду так сучасних – ХХ– ХХІ століття – мовознавців (М. Сулима, І. Огієнко, В. Сімович, І. Білодід, О. Клименко, В. Ващенко, А. Мойсієнко, М. Філон та ін.).

За радянського часу твори письменника розглядалися винятково як революційні, атеїстичні. «Незручні» місця просто обходили або трактували прямолінійно, заганяючи в прокрустове ложе соціалістичного реалізму.

Лише у роки незалежності про Шевченка нарешті стали говорити як про людину, як про генія, пророка. Скажімо, мовну особистість Т. Шевченка як поета-пророка досліджував М. Філон [56]. Згадаймо слова Івана Драча, який закликав скинути із нашого поета кожух і побачити молодого чоловіка, котрий любив життя, умів модно одягатися, зачаровував співбесідника енциклопедичними знаннями і в котрого закохувалися жінки.

Інтерес до мови творів Тараса Шевченка завжди був значним. Написано десятки монографій, захищено сотні дисертацій, а матеріалу для досліджень вистачає й досі. Ідіостиль письменника, як би ретельно його не вивчали, із кожним новим дослідницьким поглядом відкриває невідомі грані. У його поетичній спадщині знаходили матеріал для вивчення В. Кравченко, Л. Ставицька, С. Єрмоленко, Т. Космеда, М. Ільницький, М. Степаненко, М. Філон та інші.

Початок творчості Т. Шевченко характерний ознаками романтизму, поширеному на той час у всій європейській літературі. Головним є увага до духовного світу людини. Для молодого поета, дитинство якого минуло серед

розкішної природи, у розповідях діда про славне минуле українства, романтизм і високі почуття були природними. Пізніший реалізм його творів так само бере початок у дитинстві: кріпаччина завжди нагадувала про себе, виливаючись у болючих рядках про батьків, братів, сестер.

«Тому поетичний світ Шевченка сповнений висвітленням суперечностей буття і пошуками людини духовної, правдивої, люблячої. Індивідуальний (за характером – романтичний) стиль Шевченка в процесі стильової еволюції його творчості доповнювався і розвивався елементами інших стилів: реалістичного, класицистичного, сентаменталістського, частково барокового, бурлескного, фольклорного, народнопісенного, біблійного. Це означає, що в окремі періоди (роки) творчості, або в окремих творах переважали мовні засоби іншого стилю. Але це не руйнувало моностильність поетичної творчості Кобзаря. Індивідуальний стиль Шевченка є гомогенно романтичним з посиленою увагою до змісту, духовності і душевності, ідеообразів, символів, міфологем. Його художні тексти сповнені романтичним поетизмами – словами й мовленнєвими конструкціями, що не вживаються у звичайній мові. Вони характеризують поетичну мову в межах загальнонаціональної «часто як жест протиставлення» художньої мови буденності практичної мови, або як «вірність віковій традиції». Останнє стосується поетизмів фольклорного походження, яких особливо багато у ліричних поезіях Т. Шевченка. Його романтизм характеризується утвердженням національної ідентичності, етноісторичної пам'яті, української націофілософії» [35, с. 10].

Зрозуміло, що творча індивідуальність письменника виявляється в мові. Звертаючи увагу на образні засоби, ми помічаємо особливості, навіть тонкощі слововживання, які й відбивають авторське світобачення.

«Для ідіостилю Тараса Шевченка характерні специфічні мовні властивості. І хоча немає такого факту поетичної мови, який не був би відомим поза поетичним контекстом у мові взагалі, у цій новій, поетичній іпостасі кожна мовна одиниця набуває певних властивостей. Особливо це характерно для лексики Великого Кобзаря, яка настільки різноманітна, що аналізувати її доцільніше за певними

групами слів та аспектами вивчення, оскільки в низці своїх творів поет використовує майже виключно загальноживану лексику, типову для народнопісенної творчості» [32, с. 330].

Нова дослідна парадигма – лінгвосинергетика – вимагає ґрунтовного вивчення особливостей творчого методу та стилю письменника, його мовновиражальних засобів.

«Синергетичний підхід моделює нове методологічне бачення природи складності, що спричиняє перегляд попередніх знань про мовотворчість Тараса Шевченка, а можливо, й переоцінку окремих мовних явищ. На відміну від традиційних системно-структурних методів, лінгвосинергетика надає можливість у процесі дослідження системи поетичного тексту й ідіолекту письменника зробити акцент на динаміці виникнення, функціонування й розвитку цієї системи» [32, с. 332].

Завдяки поєднанню поетичної та розмовної мови літературна мова максимально наблизилася до народної, а може, народна мова піднялася до висот літературної. Завдяки такому поєднанню романтизм і реалізм його творів переплітаються, складаючи мистецькі витвори, яким немає рівних.

«Палка Шевченкова мова, його образ і слово матеріально-чуттєві. Слова у Шевченка поставлені на те, щоб можна було бачити, чути, відчувати зображене. Слово в його творах міцно прив'язане до матеріальної предметності, воно повне конкретним словесним змістом». Наголошуючи на матеріальній чуттєвості, предметності Шевченкового слова, на максимальному наближенні цього слова до народного, автор ілюструє це твердження зразками діалогічної Шевченкової мови» [32, с. 330].

Таким чином, найбільшою мірою риси ідіостилу автора виявляються у доборі й використанні лексичного матеріалу, втім числі й релігійної лексики, яка є частиною лексичної системи мови. До неї належать назви релігійних уявлень, понять і категорій, а також назви дій, процесів, об'єктів, символів і суб'єктів релігійної практики.

Релігійна лексика, активно уживана автором чи не в усіх творах, становить одну із граней Шевченкового ідіостилю. На її стилістичні особливості як показника ідіостилю звертають увагу Т. Черторизька, В. Німчук, Л. Масенко, Л. Мацько, Н. Піддубна.

Висновки до розділу 1

Отже, мова творів Т. Шевченка передає його особистість як одного з найвизначніших представників нової української літератури ХІХ століття. Використання мовних засобів служить для розкриття ідейно-естетичних намірів письменника. Оскільки ідіостиль – це сукупність мовно-стилістичних особливостей, які увиразнюють мову письменника, виокремлюють її з-поміж інших, визначають певні особливості мови його творів, притаманні лише йому, то особливістю Шевченкового є уживання конфесійної лексики та фразеології, які виконують низку функцій.

Розділ II. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Релігійна лексика – поліфункціональний елемент як конфесійного, так і художнього стилів української мови. Як пише М. Філон, «поет надавав великого значення релігійній літературі, часто послуговувався сюжетами й мотивами з Біблії для своїх творів, переспівував частини Святого Письма, використовував релігійні жанри, переносючи їх у художню літературу» [56, с.102].

Особливістю релігійної лексики є значна кількість стилістично маркованих слів, тобто слів, пристосованих до використання в релігійному стилі. До аналізу, як зазначали у Вступі, ми залуцаємо лексичний матеріал чотирьох поем Тараса Шевченка, написаних у різний час: «Гайдамаки», «Єретик», «Неофіти», «Марія». Цитуємо за виданням: Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. Київ, 2003. Т. 1–6: Поезія 1847–1861, вказуючи том і сторінку.

Розглядати релігійну лексику, вжиту в аналізованих поемах, можна через значення слів, морфологічну характеристику, а також досліджуючи походження релігійних лексем. Ми аналізуємо фактичний матеріал за семантико-тематичними ознаками та за стилістичною роллю в контексті творів Тараса Шевченка. Подекуди пропонуємо зауваження щодо інших особливостей конфесійної лексики. Оскільки поема «Гайдамаки» найбільша за обсягом із аналізованих, для її характеристики відведено більше місця у матеріалі нашої роботи.

У нашому дослідженні ми керувалися класифікацією, запропонованою в роботі Г. Баран [6].

2.1 Назви Бога, назви ознак, релігійно-світоглядні поняття, назви духовних осіб, назви позачасопросторних дійсностей

Простежуємо назви Бога у різних відмінках і з різними епітетами: *Бог* – творець і володар Всесвіту, усього суцього, який керує світом: милий, добрий, милосердний тощо (до 100 вживань): «О *Боже* мій милий! / Тяжко жить на світі, а хочеться жить» [Т.1, с. 136]. На позначення імені Божого Тарас Шевченко у поемі

"Гайдамаки" використовує лише іменник **Бог**. В інших творах, приміром, у «Марії» та «Неофітах» є описові назви (перифрази): *розп'ятий син божий* [Т. 2, с. 245], *розп'ятий син Марії* [Т.2, с. 257];

-назви ознак: *Божий* – прикметник від Бог. (4 уживання): «Співай, старче **Божий**, не слухай його: [Т.1, с. 151], *Твій* (у значенні Божий): «Карай, Боже! **Твою** правду / Я витерпів мушу» [Т.1, с. 177]. Усього 5 лексичних одиниць; *святий* – пов'язаний із релігією, Богом, наділений божественною силою. (9 уживань): «Не витерпів *святої кари*, / Упав, сердега». Кара *божа (свята)* – уживається для вираження сильного незадоволення ким-, чим-небудь; горе, нещастя, напасть [Т.1, с. 146]; *праведний* – який дотримується заповідей, моральних приписів якоїсь релігії; безгрішний (5 уживань): «Навіки, **праведний**, заснув» [Т.1, с. 147]. В останньому прикладі ознака субстантивується, і, як результат маємо назву, котру можна співіднести і з Богом, і з простою людиною; -релігійно-світоглядні поняття й категорії: *католик (католичка)* – люди, що сповідають католицизм (29 уживань): «Клич громаду. Признавайтесь: / Що, ви *католики?*» (Т. 1, с. 181)); *Страшний суд* – божа кара за вчинений гріх, злочин: «**Страшний Суд** / Ляхи в Україну несуть...» (Т. 1, с. 156). Усього 10 уживань лексичних одиниць; *Святий Дух* – одна з трьох іпостасей Святої Трійці нарівні з Богом-Отцем і Богом-Сином: «... **Святим духом** серед ночі Понад ним витає» [Т. 1, с. 136]. Усього 32 вживання;

-назви духовних осіб (суб'єктів): *архістратиг Михайл*: «І душі праведних, і сила / **Архістратига Михайла**» – ангел-цілитель, захисник. [Т. 1, с. 156]. Усього 24 лексичних одиниці. Найбільше серед цієї категорії лексем Т. Шевченко вживає іменник "душа". Душа – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини. У поезії Т. Шевченка слово *душа* вжите здебільшого в сакральному значенні (23 вживання), хоча є приклади вживання в значенні "людина" (2 рази): «Не десять *душ*, а, слава Богу, вся Смілянщина, коли не вся Україна» [Т. 1, с. 150];

-назви позачасопростірних (нематеріальних, духовних) дійсностей: *рай* – це місце, де блаженствують праведники після смерті. (13 уживань): « Мордуй, мордуй:

в *Раю* будеш [Т. 1, с. 161]; *пекло* – це у багатьох релігіях місце для посмертного покарання за гріхи. (12 уживань): «*Пеклом* гайдамаки ляхам оддадуть» (Т. 1, с. 148)]; *той світ* – світ, до якого потрапляють люди після смерті, мешкання померлих або їхніх душ. (2 вживання): «А може, їй легше буде на *тім світі*, / Як хто прочитає ті сльози-слова...» [Т. 1, с. 128] та прикметник *пекельний* (4 вживання): «*Пекельнії* діти / Його брата замучили» [Т. 1, с. 188]. Усього 21 вживання таких лексичних одиниць. Якщо порівняти кількість уживань іменника *рай* з іменником *пекло* та прикметником *пекельний*, то бачимо, що поет більше вживає таких слів, як *пекло*, *пекельний*, оскільки в «Гайдамаках» і «Єретику» описує час повстання, війни. Щоб ця картина була більш переконливою, автор і послуговується цими лексичними одиницями. Змальовуючи картини природи, сцени із закоханими, поет використовує іменник *рай*.

2.2. Святописемні власні назви, імена святих мучеників; назви процесів і станів

У мові аналізованих творів простежуємо власні назви зі Святого Письма: *Вавилон* – столиця Вавилонії, ранньорабовласницької держави в Месопотамії: «А сонечко встане, як перше вставало, / І зорі червоні, як перше плили, / Попливуть і потім, і ти, білолиций, / По синьому небу вийдеш погулять, / Вийдеш подивиться в жолобок, криницю / І в море безкрає і будеш сіять, / як над *Вавилоном*, над його садами, / І над тим, що буде з нашими синами» [Т. 1, с. 128)]; *Хам* – біблійний персонаж, який пережив Всесвітній потоп. Ця власна назва, переосмислившись, стала загальною. Саме таку маємо в контексті: «Та швидше, *хаме!*» [Т. 1, с. 135]) разом із прикметником *хамів*: «(Яremo! гершту, *хамів* сину?)» [Т. 1, с. 135)]; *Іуда* – один з апостолів (учнів) Ісуса Христа, котрий зрадив свого вчителя (3 вживання): «Лжеш, *Іудо!*» [Т. 1, с. 139)]; *Ісаїя* – один із великих пророків старозавітного часу: «У церкві співали: *Ісаїя*, ликуй!» [Т. 1, с. 179]). Усього – 7 уживань названих лексичних одиниць. Із приводу вживання власних назв учений М. Філон зауважує: «Серед біблійних онімів, ужитих у поетичних творах Т. Шевченка, значне місце займають такі імена: *Аврам, Аарон, Адам, Анафан, Єзекііль, Ієремія,*

Ісая, Марія та ін.» [56, с 105];

імена святих, мучеників християнської церкви: *мученик* – той, хто переносить або переніс муки, випробування: «Де Гонти могила, / *Мученика праведного* / Де похоронили?» [Т. 1, с. 157]). Лише 1 вживання. (Строго кажучи, у контексті йдеться про Гонту, тобто про конкретну людину, та описовий зворот *мученик праведний* здебільшого асоціюється з образом Христа. Саме тому це словосполучення й відносимо до аналізованого масиву);

-назви процесів і станів релігійної практики: *вірувати* – бути релігійним, вірити в Бога, у надприродні сили: «Гвалт! рятуйте! / Хто *в Бога вірує*» [Т. 1, с. 147]; *грішити* – робити, чинити гріх (2 вживання: «Може, *я грішила*, / Може, Бог за те й карає...» [Т. 1, с. 176]); *гріх* – порушення релігійно-моральних догм, настанов (6 уживань): «Той молиться, *сповідає* / *Гріхи* перед братом, / Уже вбитим [Т. 1, с. 169]); *перехрестити (ся)* – рухом правої руки зобразити знак хреста (2 уживання): «Поцілував, *перехрестив*, / Покрив, засипає» [Т. 1, с. 184]; *хрестити(ся)* (у значенні – класти хресне знамення) (5 уживань): «*Хрестить*, накриває / Червоною китайкою / Голови козачі» [Т. 1, с. 184]); *охрестити* – справити обряд хрещення над ким-небудь: «*Охрестили*. / Ну, за таке чудо / Могоричу, мості-пане!» [Т.1, с. 139]; *охрещений* – той над ким здійснили обряд хрещення (2 вживання): «Чуєш, *охрещений!*» [Т. 1, с. 139]; *нехрещений* – над яким не здійснювали обряду хрещення, (3 туживання): «Несказанно / Гарна *нехрещена*» [Т. 1,с.138]); *вінчати*– виконувати шлюбний церковний обряд: «Вранці / *Ярему вінчали*» [Т. 1, с. 179]); *поховати* – здійснити похоронний обряд; погребти (7 уживань): «А титаря на цвинтарі / Вчора *поховали*» [Т. 1, с. 166]); *помолитися* – проказувати слова молитви (4 вживання): «Гайдамаки встали, / *Помолились*, одяглися, / Кругом мене стали» [Т. 1, с. 132]; *молитися (молити)* – звертатися до бога, до святих з проханням, подякою (150 уживань) спостерігаємо в усіх аналізованих поемах: «Ідіть же ви та *молітесь*, / А я заспіваю» [Т. 1, с. 153]; *освятити*– здійснювати церковний обряд, що символізує очищення чого-небудь від гріховності (5 уживань), *святити* – надати чому-небудь святості (2 вживання) – такі лексеми маємо лише в «Гайдамаках»: «А тим часом гайдамаки

/ *Ножі освятили*» [Т. 1, с. 135]); *свячений* – над яким було здійснено обряд освячення (8 уживань): «Завтра вночі у Чигрині / *свячений* достану» [Т. 1, с. 144], де простежуємо субстантивацію прикметника); *сповідь* – обряд покаяння в гріхах перед священиком і відпущення цих гріхів: «Пропадай, / Душа, *без сповіді святої*» [Т. 1, с. 146]); *сповідати* – здійснювати обряд сповіді, вислуховувати чийсь покаяння в гріхах і відпускати їх: «Той молиться, *сповідає* / Гріхи перед братом» [Т. 1, с. 169]); *каятися* – жалкувати, шкодувати за зробленим учинком (3 вживання): «Кари ляхам, щоб *каялись!*» [Т. 1, с. 169]); *благословити* (3 вживання): «*Благослови*, – кажуть, – батьку» [Т. 1, с. 133]; *божитися* – присягатися Богом у тім, що сказане є правдою. (4 вживання): «Не *божись*, собача шкуро!» [Т. 1, с. 140]); *преподобниця* – свята, праведниця: «Як я була молодою *преподобницею*» [Т. 1, с. 174]); *преподобитися* – ставати святим, праведним: «*Преподобиться* з ляхами» [Т. 1, с. 176]); *розпинати* – карати на смерть, прибиваючи цвяхами руки й ноги до хреста (2 вживання): «Кругом святого Чигирина / Сторожа стане з того світу, / Не дасть святого *розпинать*» [Т. 1, с. 155]); *благати* (Бога) – наполегливо, невідступно, ласкаво просити: «Спочивайте, діти, / Та *благайте*, просить Бога, / Нехай на сім світі / Мене за вас покарає, / За гріх сей великий» [Т. 1, с. 186]); *дзвонити* – видавати дзвін (дзвеніння). (6 уживань): «Цитьте лишень, здається, *дзвонять*» [Т. 1, с. 149]. Усього 106 уживань таких лексичних одиниць.

Зауважимо, що в поемі «Гайдамаки» автор називає праведними людей, що не були служителями церкви, – ватажків Коліївщини Залізняка й Гонту, які були винні у вбивстві багатьох людей. Цим автор виправдовує їхні гріхи, бо вчинки ватажків мали високу мету – визволення народу. Наголошуючи, що повстання гайдамаків не розбій і грабунок, не грішні напади, Т. Шевченко означає знаряддя вбивства як свячений (освячений) предмет. Подаючи сцену освячення ножів священиками, поет говорить, що війна може бути й священною.

Маємо назви церковних відправ, книг і релігійних жанрів: *вечерня* – церковна служба у християн, яку відправляють у другій половині дня: «Задзвонили до *вечерні*» [Т. 1, с. 179]; *Мінея* – церковна книга з текстами для

читання і служби Божої: «Бувало, в неділю, закривши *Мінею*, / По чарці з сусідом випивши тієї, / Батько діда просить, щоб той розказав / Про Коліївщину» [Т. 1, с. 187]). Усього 4 вживання названих лексичних одиниць;

назви осіб, пов'язаних із церковно-релігійною практикою: *пін* – священнослужитель у православній церкві, середне між єпископом і дияконом, *дяк* – служитель православної церкви, що допомагає священникові під час богослужіння (4 уживання): «Ходім, Гандзю, до *попа* / Богу помолиться» [Т. 1, с.154]); «*Дяк* співа, / *Попи* з кадилами, з кропилом» [Т. 1, с. 155]) та прикметники *попів*, *дяків*: «Хоч *попову*, хоч *дякову*, хоч хорошу мужикову» [Т. 1, с. 171]); *черниця* – членкиня релігійної громади, яка прийняла постриг і дала обітницю вести аскетичне життя відповідно до монастирського статуту; монахиня. (2 вживання) «*Черниця*, / Стоя коло неї, / Зажурилась» [Т. 1, с. 177]); *схизмат* – у католиків – назва православних (3 вживання): «Це погана: / *Схизмати* співають» [Т. 1, с. 140]); *диякон* – помічник священника у відправі церковної служби: «А *диякон*: / "Нехай ворог гине." [Т. 1,с.156]); *благочинний* – служитель культу, що керує церквами кількох парафій: «"Моліться, братія, моліться!" – Так *благочинний* почина» [Т. 1, с. 155]); *ксьондз* – священник римсько-католицької церкви в Польщі. (3 вживання): «А хто винен? *Ксьондзи*, єзуїти» [Т. 1, с. 166]); *єзуїт* (2 вживання): «Аж ось ведуть гайдамаки / Ксьондза *єзуїта*» [Т. 1,с.181]); *базиліанин* – чернець католицького ордену, створеного у Візантії на основі статуту богослова Василя Великого (IV ст.): «*Базиліан* школу, / Де учились Гонти діти, / Сам Гонта руйнує» [Т. 1, с. 183]); *титар* – церковний староста (12 уживань): «Бачте, у Вільшаній / У костьолі. у *титаря*. А дочка Оксана!» [Т. 1, с. 141]); *титарівна* – дочка титаря: «Я тобі не пара; я в сірій свитині, / А ти *титарівна*» [Т.1, с. 143]). Усього 33 вживання названих лексичних одиниць. – обидві лексеми простежуємо лише в ранній поемі;

назви церковних свят, постів, м'ясниць тощо: *Маковія* – народна назва православного свята 14 серпня (1 серпня за старим стилем) Винесення чесних древ Животворчого Хреста Господнього у пам'ять про мучеників Маккавеїв. (2 вживання): «І той минув – день *Маковія*, / Велике свято в Україні» [Т. 1,

с. 157]); *Великдень* – найбільше християнське свято Воскресіння Ісуса Христа; відзначається навесні: «За ними корогви несли, / Як на *Великдень* над пасками» [Т.1, с. 155]). Усього 5 уживань лексичних одиниць;

назви церковних споруд, приміщень та їхніх частин: *церква (церков)* – релігійна організація духівництва і вірян, об'єднана спільністю віри і обрядовості (24 вживання): «Руйнували, мордували, / *Церквами* топили...» [Т. 1, с. 135]; *костьол* – католицький храм (3 вживання): «Бачте, у Вільшаній / У *костьолі*. У титаря» [Т. 1, с. 141]); *келія* – житло ченця або черниці (окрема кімната в монастирі або будиночок: «Перевезти із *келії* / В хату на помості» [Т. 1, с. 179]); *храм* – культова споруда, призначена для громадського богослужіння, здійснення релігійних обрядів: «А черниця, помолившись, / В *храм* пошкандибала» [Т. 1, с. 179]). Усього 9 лексичних уживань;

назви знарядь, предметів і знаків релігійної практики: *хрест* – предмет і символ культу християнської релігії, у вигляді стрижня з однією або кількома поперечками у верхній половині (за Євангелієм, на стовпі з перехрестям був розіп'ятий Ісус Христос): «Нема Гонти; нема йому / *Хреста* ні могили» [Т. 1, с. 188]); *кадило* – металева посудина на довгих ланцюжках із прорізною накривкою з розжареними вуглинками всередині для куріння ладаном під час богослужінь: «Дяк співа, / Попи з *кадилами*, з кропилом» [Т. 1, с. 155]); *кропило* – зв'язаний докупи жмуток трави, кінського волосу і т. ін. для кроплення свяченою водою під час релігійних обрядів (2 вживання): «Поміж возами / Попи з *кропилами* пішли» [Т. 1, с. 155]); *дзвін* – ударний сигнальний підвісний інструмент, звичайно із сталі або бронзи, у вигляді порожнистої, зрізаної знизу груші, всередині якої підвішений ударник (серце) (3 уживання): «Співай, старче Божий, яку знаєш, а то й *дзвона* не діждемо – поснемо» [Т. 1, с. 151]); *паска* – солодкий здобний високий білий хліб циліндричної форми, що, за православним звичаєм, випікається до Великодня: «Як на Великдень над *пасками*» [Т. 1, с. 155]. Усього 9 лексичних уживань.

Окремо слід виділити групу лексем дотичних до релігії, притаманних багатьом віросповіданням, оскільки ритуали й процеси, які вони називають є

спільними для багатьох релігій: *могила* – яма для поховання померлого (11 уживань): «Од козацтва, од гетьманства / Високі *могили*» [Т. 1, с. 130]; *домовина* – місце, де поховано померлого (2 вживання): «І смеркалось, а в Чигрині, / Як у *домовині*, / Сумно-сумно» [Т.1, с. 148]); *цвинтар* – подвір'я і кладовище біля церкви: «А титаря *на цвинтарі* / Вчора поховали» [Т. 1, с. 166]. Усього 14 уживань названих лексичних одиниць. Строго кажучи, назви місць поховання лише дотичні до церковної лексики, оскільки під час поховання виконуються певні релігійні обряди.

Поема «Єретик» менша за обсягом за «Гайдамаків», але має значну кількість конфесійної лексики. Вважаємо, це зумовлене проблемою, порушеною у творі: йдеться про покарання за віровідступництво, а отже, повинно бути обґрунтування дій обох сторін (католиків на чолі з папою, з одного боку, та протестанта Яна Гуса, з другого).

Найпоширенішою в релігійною лексемою в тексті поеми є назва Бога. Це і власне слово *Бог*, лексема *Праведний* і описові назви, парафрази: *Небесний цар*, *Великий Господь*, *Свята сила*, *Господь милосердний* (усього 11 Уживань): «А я тихо *Богу помолюся*» [Т. 1, с. 290]; «Во ім'я *господа Христа*, Це не Бог, а Син Божий. за нас розп'ятого на *древі*» [Т. 1, с. 291]; «О *господи милосердний*, що я заподіяв отим людям» [Т. 1, с. 294].

Значну частину складають назви осіб, пов'язаних із релігійною практикою (12 уживань): *Іезекііл* – старозавітній біблійний пророк, сучасник пророка Єремії; належить до великих пророків, *апостоли* святі *Петро* й *Павло* – кожний із дванадцяти учнів Христа, яких він послав проповідувати своє вчення, *єретик* – людина, яка відступилась від догм панівної релігії; послідовник ересі, *Папа* – глава католицької церкви й Ватикану; *антипапа* – у католицькому християнстві незаконний претендент на Святий Престол, що перебуває в опозиції до законно (канонічно) обраного Папи Римського, *кардинали* – найвищий (після Папи Римського) духовний сан у католицькій церкві, а також особа, що має цей сан; *прелати* – у католицькій та англіканській церквах – почесна назва, титул представника вищого духовенства. Приміром: «Ти богом проклятий! Ти *єретик!*»

[Т. 1, с. 295]; «Збиралися *кардинали* <...> І *прелатів* лава. І три *папи*» [Т. 1, с. 293].

Назви будівель та їхніх частин нечисленні (3 вживання): *келія* – житло ченця або черниці (окрема кімната в монастирі або будиночок, *Віфлеємська каплиця*–храм, що був заснований при Карловім університеті заможним купцем на ім'я Кржиж спеціально для реформаторських проповідей чеською мовою, *церква* – релігійна організація духівництва і віруючих, об'єднана спільністю вірувань і обрядовості: «Отак у *келії* правдивий Іван Гус думав розірвать Окови адові» [Т. 1, с. 290].

Кілька разів ужита назва дії, пов'язана з релігією: *молитися* – звертатися до бога, до святих з проханням, подякою; проказувати слова молитви; та назва релігійної книги: *Євангеліє* – частина Біблії (головна частина Нового завіту), у якій уміщено легенди про життя та повчання міфічного Ісуса Христа і яка є основою християнської релігії: «*Молітеся! Молітеся!* Господи, помилуй» [Т. 1, с. 295]; «За *Євангеліє* правди, За темніі люде!» [Т.1, с. 289].

Назви нематеріальних понять: *рай, царствіє Твоє* – місце, де блаженствують праведники після смерті) також уживаються кілька разів: «І *Рай* у найми оддає! <...> І всує *царствіє Твоє*» [Т. 1, с. 289].

Назви абстрактних понять: *боже слово* – це передусім звернення Бога, *душа* – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини, *хула* – те, що ганьбить, знеславлює, осуджує кого-, що-небудь, *пекельні муки* – муки від усвідомлення власної деградації, спричиненої гріховним земним життям, *Небесна кара* – суворе покарання, відплата за що-небудь) мають поодинокі використання: «Всі зла на світі, війни, чвари. *Пекельних мук* безкрай ряд» [Т. 1, с. 291]; «О чеху! Де твоя *душа?*» [Т.1, с. 293].

Фразеологізмів біблійного походження ужито в тексті поеми два: *іти на Голгофу* – піддаватися дуже важким фізичною або моральним випробуванням, *іти на смерть, убога лепта-дума* (із *убога лепта вдовиці*) – посильне подаяння,

пожертвування або милостиня: «І *повели* Гуса *На Голгофу* у кайданах» [Т. 1, с. 294].

У мові поеми не простежуємо активного вживання всіх названих груп лексики. Певно, найуживанішою є лексема *еретик* (20), винесена в заголовок і тематизована у творі. Щодо частиномовної належності, як і в попередньому тексті, переважають іменники. Дієслово *молитися* чи не єдине досить активно вживане в мові поеми.

У мові «Неофітів», як і в попередньому матеріалі, найуживанішою назвою є лексема *Бог* (*Божий*) – творець і володар Всесвіту, усього сущого, який керує світом. Її вжито 60 разів: «молитва *Богові*; яко *Бог* кара неправих; нищечком помолилась Кесареві-*Богу*» [Т.2, с. 253]; «На те він *Бог*, а ми під *Бога* Себе повинні підкладать» [Т. 2, с. 252]; «Як *Бога* з небе виглядять Свойого сина» [Т. 2, с. 251]; «і вчора Лилася *Божя* благодать» [Т.2, с. 252]; «І сина *божія* во плоті На тій Голгофі розп'яли» [Т. 2, с. 248].

Цікавими є описові, парафрастичні назви Христа – *розп'ятий син Марії*, *розп'ятий за нас*, *син праведний* (по 20 уживань): «І спас Тебе *розп'ятий син Марії*» [Т. 2, с. 258]; «І прийняла В живуо душу світ незримий *Твойого розп'ятого сина*» [Т.2, с. 246]; «*розп'ятий За нас* син божий на хресті» [Т. 2, с. 245]. Такі вислови не просто називають Бога, а за допомогою епітета показують страждання Ісуса, його муки за всіх праведних.

Фразеологізми біблійного походження: *отмищеніє язикам* – для покарання народів (10), *терном увінчати* – мучеництва, страждань, самовідданості (10), *вели на Голгофу-гору* – страждання, моральні та фізичні муки, подвижництво (10) – є сталими висловами, котрі, хоч і мають безпосередній зв'язок із подіями, називаючи справжні реалії, усе ж перекидають місточок до сучасного значення фразеологічних одиниць «І *вивели* з злодіями. *На Голгофу-гору*» [Т. 2, с. 245].

Назви церковних предметів, обрядів, людей є досить активними в аналізованому матеріалі: *мірро* – ароматична смола деяких тропічних дерев (10), *ладан* – ароматична смола, яку добувають із тропічного дерева босвелії; використовують для кадіння під час виконання релігійних обрядів (10), *кадило*–

металева посудина на довгих ланцюжках із прорізною накривкою з розжареними вуглинками всередині для куріння ладаном під час богослужінь (20), *тризна* (10), *християни* – той, хто визнає християнство (9). Переважно вживаючись у прямому значенні, такі назви контекстуально розширюють семантику, називаючи, приміром, багатство: «*Везуть возами ладан, мірро*» [Т. 2, с. 254] або кількість: «*Женуть гуртами християн*» [Т.2, с. 254]. Назва поминального обіду – *тризна* – у прикладі: «Руїну слави Рим пропиває. *Тризну править по Сціпіонах*» [Т. 2, с. 256] – означає не лише перемогу, а ще й пересторогу на майбутнє, бо даром нічого не минає: зло мусить бути покаране.

Досить часто спостерігаємо в мові поеми назви античних богів: *Гіменей* – бог шлюбу, героїня можливо зверталась з проханням про щасливе подружнє життя (10), *Пенати* – хатні Боги (20), *Алкід* – герой античних міфів славний своєю силою та подвигами (40), *Венера* – в давньоримській міфології богиня кохання та жіночої вроди (10), *Пріап* – Бог садів, полів і творчих сил природи, покровитель чуттєвих насолод (10), *Кіпріда* – епітет до Афродіти, який походить від її улюбленого місця перебування Кіпр (9), *Юнітер* – це Бог неба та грому (40): «Дівчата Трохи не голії стоять *Перед Кіпрідою*» [Т. 2, с. 249].

Як бачимо, по 40 уживань мають назви *Алкід* і *Юнітер*, *Зевс*: «В *Алкїда* син її росте». [Т. 2, с. 247]; «І єдиний Твій син *Алкїд* пішов за ними» [Т. 2, с. 248]; «Перед Нероном, Перед *Юнітером* новим Молились вчора сенатори» [Т. 2, с. 252]; «Вони на раді присудили, Щоб просто кесаря назвать Самим *Юнітером*» [Т.2, с. 251]; «П'яний кесар, Постригши сам себе в *Зевеса*, Завдав *Зевесу* ювілей» [Т. 2, с. 255].

Поема «Марія», на нашу думку, навіть не передбачає іншого трактування назви, як Матір Божа (Богородиця). Текст аналізованої поеми містить досить багато біблійних елементів. Це, перш за все, пов'язане з темою твору. Незважаючи на винесену в заголовок назву, найбільш уживаними в поемі є назви Бога: власне лексема *Бог* – уявна надприродна істота, що нібито створила світ і керує ним та вчинками людей, *Месія* – «помазаник» (у грецькому перекладі – «христос»), *Ісус* – проповідник та релігійний лідер першого століття, засновник і центральна

постать християнства, *Спаситель* – одна з назв бога у християн, *Еммануїл* – єпископ Константинопольської православної церкви, митрополит Халкедонський, описові назви *святая сила, провозвіститель Месії* (усього 8 уживань): «У нас, у пастирей, *месія Родився* вчора!» [Т. 2, с. 319]; «І чабани його убогі *Еммануїлом нарекли*» [Т. 2, с. 319]; «Загуло У Віфлеємі на майдані: – *Месія! Ісус! Осанна!*» [Т. 2, с. 319]. «Серед складників, які формують семантичне поле «Ісус Христос» і які є значущими для його рецепції в українській літературній традиції, можна назвати: 1) розуміння сутності Боголюдства Христа, що знаходить своє художньо-ідеологічне обґрунтування в бароковій літературній практиці; 2) Ісус Христос як посередник між Богом і людиною; 3) Ісус Христос як жертва; 4) Ісус Христос як любов; 5) Ісус Христос як спокута; 6) Ісус Христос як спасіння; 7) Ісус Христос як взірець «умослідкування» і провідник на шляху до Бога», – зауважує М. Філон [56, с. 737].

Назви Божої Матері уживаються в тексті твору 10 разів. Це переважно описові назви, парафрази *Пресвятая Богородиця, Святая сила всіх святих, Святая Мати, Мати Марія, великая в женах*: «І ти, *великая в женах!* І їх униніє і страх розвіяла, як ту полову» [Т. 2, с. 328]; «І похвала тобі, *Маріє!*» [Т. 2, с. 328]; «Все упованіє моє На тебе, *мати*, возлагаю. *Святая сило всіх святих*» [Т. 2, с. 311].

Численними, хоч і поодинокими у вживанні, є назви осіб, пов'язаних із церковно-релігійною практикою: *апостол* – у перекладі з грецької «посланець»; біблійне визначення найближчих учнів Христа, які проповідували його вчення, *Семіон* – згадуваний у Євангелії священник, який не повірив пророцтву, що Месія має народитися від непорочної діви, *Захарій* – священник, *Йосип* – походив з роду царя Давида, але жив бідняком у Назареті, займаючись теслярством, *Авраам* – біблійний патріарх, легендарний родоначальник єврейського народу (XX ст. до н. е.), з іменем якого пов'язується відмова від язичницького ідолопоклонства й запровадження культу єдиного верховного божества, *Мойсей* – легендарний пророк (XVI початок – XV ст. до н. е.), якому в Біблії приписується врятування євреїв з єгипетського полону і встановлення перших законодавчих норм, підказаних йому самим Богом, *Ієремія* – пророк, *фарисеї* – послідовник релігійно-

політичної течії, що виражала інтереси заможних іудеїв і відзначалася фанатизмом та надмірною увагою до зовнішніх проявів релігійності, *Іуда* – один із дванадцяти учнів (апостолів) Ісуса Христа, який зрадив свого Вчителя і одержав за це 30 срібних монет, *Ірод* – дуже жорстока, люта людина; кат, недолудок: «Святий закон І *Авраама* і *Мойсея* Возобновлять мужі есеї» [Т. 2, с. 318]; «Тебе ж, сердешну, копт убогий Хотів у *Йосина* купить» [Т. 2, с. 320].

Досить багато в тексті поеми географічних назв. Усі вони виконують номінативну функцію. Ними автор передає місце дії, переносячи читача на біблійні території: *Єрусалим* – центр трьох релігій юдаїзму, християнства й ісламу, столиця стародавнього Юдейського царства, *Назарет* – священне християнське місто, *Віфлєс* – друге за значимістю місто після Єрусалима у християнському світі, *Гетсиманський сад* – оливковий сад, розташований у нижній частині Оливкової гори біля струмка *Кедрон* на схід від центру Старого міста в Єрусалимі, *Голгофа* – місце страти (від назви гори Голгофи в Єрусалимі, де було розп'ято Ісуса Христа), *Ніл* – божество одноіменної річки в Єгипті, *Єгипет* – ранній і важливий центр християнства, *Іудея* – величезна історична та географічна область Леванту в Землі Ізраїля на південь від Самарії, *Сіон* – біблійний символ найвищої «святині духу», яка має принести спасіння всім віруючим, *Єлеон* – назва гори на схід від Єрусалима, з якої відкривається гарний краєвид на місто, *Фавор-гора* – місце Преображення Христа, як описано в Євангелії від Матвія 17:1-9, *Тіверіада* – один із головних центрів єврейського вчення: «...любила ж Вона той тихий божий став. Широкою *Тіверіаду*» [Т. 2, с. 312]; «Підняла На той *Фавор* свої святії Очиці кроткії Марія» [Т. 2, с. 314]; «*Во Іудеї* не було, – промовив гость, – того ніколи» [Т. 2, с. 315]; «Не *од Сіона* благодать» [Т. 2, с. 316]; «І веселенькая пішла у *Назарет*» [Т. 2, с. 317].

Звернімо увагу також на вживання в мові твору значної кількості церковнослов'янських і давньоукраїнських слів, які вживаються в проповідях.

Висновки до розділу 2

Отож, у мові аналізованих поем простежуємо активне використання релігійної лексики. У «Гайдамаках» її найбільше: ми нарахували 311 уживань релігійної лексики 98 лексичних одиниць. В інших творах їх кількісно менше, але навіть уживання лексем, які напряду не стосуються художньо-релігійних жанрів, говорить про те, що поет використовував їх із стилістичною метою, оскільки релігійна лексика створює особливу урочистість і піднесеність. Контекст надає цій лексиці різних відтінків: прямих і переносних значень, інколи сатиричного забарвлення тощо. Усе це підтверджує, що Т. Шевченко був релігійною людиною, був добре обізнаний із церковними обрядами, а філософське проникнення у світ релігії дало поетові можливість створювати неповторні художні образи.

Розділ III

СКЛАД КОНФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ ТВОРІВ Т. ШЕВЧЕНКА ЩОДО ПОХОДЖЕННЯ ТА МОРФОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ

3.1. Склад конфесійної лексики за походженням

За походженням релігійна лексика в мові розглянутих поем неоднорідна. Велику кількість становлять власне українські слова та слова спільнослов'янського походження, які Т. Шевченко вводить, розширюючи можливості релігійного стилю української мови, сприяючи проникненню його елементів у художній стиль. До таких лексем належать: *святий, церква, дзвіниця* та ін. Слов'янськими за походженням є досить уживані в аналізованому матеріалі слова *рай* (*raǐъ), *пекло* (*ръкл), *кадило* (*kaditi – диміти), *титар* (із грецької – засновник), *піп* (*роръ), *тризна* (*traviti – поїдати), *чернець* (*ченці*) – пов'язане з прикметником *чорний*, бо саме такого кольору був одяг цих служителів.

Найбільш уживаними, за нашими спостереженнями, є церковнослов'янські запозичення релігійної лексики. Особливо багато їх у мові поеми «Марія». Прикладом тут може бути гніздо з початковим словом *благо*, у якому поряд із *благий* є й композити *благовіститель, благословляти, благословити*. Зауважимо численні форми дієслів (*возлагати, узріти, проректи, воспрянути, розтлити*); прикметників (*пренепорочний, благий, пречистий, грядущий, дивочний, огненний, житейський, младенчий, скорбний, кроткий*); іменників (*упованіє, скорбь, грагол, словеса, младенець, долготерпеніє*).

Ад'єктивний суфікс *пре-* виступає в деяких явних запозиченнях із церковнослов'янської, наприклад, *пречистая, преподобниця, преподобитися*.

Окрім власне української релігійної лексики, у мові аналізованих творів простежуємо й запозичену стилістично марковану лексику. Варто зауважити, що це запозичення з давньоєврейської, давньогрецької, латинської мов.

До давньоєврейських або арамейських лексичних запозичень відносимо: *Марія, Хам, Ісаія, Вавилон, Назарет, Єрусалим, Іуда, сатана* та ін. Як бачимо, до давньоєврейських запозичень належать здебільшого власні назви – імена людей,

назви міст тощо. Наголосимо, що давньоєврейське слово *сатана* вкорінилося у вживанні через грецьку мову, де воно означає «той, хто протидіє» і є синонімом до лексеми *чорт*.

Частину лексичних запозичень у поемах становлять слова з грецької мови: *ангел, Мінея, архистратиг, ладан, мірро, неофіти, фарисеї, євангеліє, тіара, єретик, єпископ, дяк, католик*.

Незначну кількість релігійної лексики в поемах становлять запозичення з латинської мови: *літанія, конфедерат, булла, кардинал, єзуїт, базиліани, келія* та ін. Серед наведених прикладів *літанія* та *єзуїт*, увійшовши до нашої мови з латини, мають давніші корені: перше походить із грецької, а друге – з давньоєврейської (власне ім'я *Jesus*, що означало «Бог є спасіння»). У переносному значенні *єзуїт* стало означати лицемірну, підступну людину, і таке вживання ми теж простежуємо у поетичній мові Шевченка.

Лексема *літанія*, називаючи урочисту церковну службу в католиків, пов'язане з грецьким «прохання, благання». У переносному значенні аналізована лексема означає «довгий нудний перелік чогось; нескінченні скарги». І таке вживання маємо у мові поета.

Трапляються запозичення з польської мови (переважно в поемі «Гайдамаки»): *костьол, ксьондз*. Зауважимо, що лексема *костьол* (*костел*) прийшла в польську мову з латини. Запозичення релігійної лексики з польської мови та латинської, на нашу думку, цілком природні, оскільки в аналізованих творах порушені проблеми національної та міжконфесійної боротьби українців із польською шляхтою («Гайдамаки»), протест проти католицизму («Єретик»).

Отож бачимо, що письменник активно полуговується лексемами конфесійного стилю, запозиченими переважно з давньоєврейської, давньогрецької, латинської, церковнослов'янської мов. Саме цими мовами були написані та перекладені церковні книги. Це означає, що Т. Шевченко добре знав релігійну літературу й послуговувався нею, а, відповідно, використовував це мовне багатство у своїх творах.

3.2. Морфологічний склад релігійної лексики

Зауважимо морфологічний склад релігійної лексики в аналізованому матеріалі. Серед стилістично маркованих релігійних слів переважають іменники. Наприклад: *Бог, душа, ангел, церква, свічка, дзвін* та ін. Їх нараховуємо 57 лексичних одиниць. Це майже 2/3 від усієї кількості релігійних слів, ужитих у розглянутих поемах (детальні підрахунки таких лексем зроблено Г. Баран у названому нами раніше дослідженні щодо мови поеми «Гайдамаки»).

Група дієслів та дієслівних форм: *молитися, сповідатися, хреститися, божитися, свячений, помолившись* та ін. – є наступною за кількістю (30 лексичних одиниць). Третя група – прикметники: *святий, Божий, лукавий* та ін. (близько 20 слів). Один займенник *Твій* у значенні *Божий*.

Іменники називають осіб, предмети, пов'язані з церковно-релігійною практикою. Саме тому їх найбільше в аналізованому матеріалі, як агалом і в мові найбільше іменників. Саме ці назви є основними серед стилістично маркованих релігійних слів. Дієслова називають процеси та дії в церковних обрядах, тому відіграють важливу роль для відтворення зображуваного. Прикметники здебільшого відіграють роль епітетів, досить часто набуваючи в контексті нових семантичних відтінків. Помічений нами єдиний займенник *Твій* (у значенні – *Божий*) досить часто трапляється в біблійних текстах.

Висновки до розділу 3

Таким чином, серед релігійної лексики в тексті аналізованих поем Т. Шевченко найчастіше використовує іменники, дієслова та прикметники. У поемі «Марія» досить уживаними є старі форми дієприкметників (*незаходимий, незнаємий, негасимий, огнепалимий, іскуплений, скорбящий*). Вони відіграють особливу характерологічну функцію.

Таким чином, дослідивши походження релігійної лексики в поемах Т. Шевченка, ми з'ясували, що найбільш уживаними є власне українські слова та слова спільнослов'янського походження. На другому місці давньоєврейські або

арамейські запозичення. На третьому – запозичення з латинської та польської мов. Із погляду на морфологічний склад використаної конфесійної лексики, ми вважаємо, що найуживанішими є іменники, прикметники та дієслова, як і в сучасній українській мові в цілому.

Розділ IV. СТИЛІСТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

4.1 Стилiстична роль конфесiйної лексики в мові поем раннього періоду

Стилiстичний аналіз релігійної лексики почнемо так само за хронологією написання поем. Різні за проблематикою, вони мають, звичайно, і чимало спільного в стилістичній інтерпретації конфесійної лексики. У процесі роботи спробуємо це зауважити.

Поема «Гайдамаки» написана 1841 року в Петербурзі. Вона належить до раннього (романтичного) періоду творчості й присвячена Коліївщині – народному повстанню 1768 року на Правобережній Україні.

Релігійна лексика легко влітається в канву оповіді, будучи «непомітною», оскільки вживання таких слів для мовлення українців описуваного періоду було звичним. Можна виділити кілька груп біблеїзмів, і всі вони будуть нечисленними, але багато разів уживаними.

На початку поеми простежуємо низку релігійних дієслівних форм, уведених у розповідь: «Гайдамаки встали, *Помолились*, одяглися, кругом мене стали. – *Благослови*, кажуть, батьку, Поки маєм силу, *Благослови* Шукать долю По широкім світі» [Т. 1, с. 134]. Дієслова *помолитися*, *благословити* в реченні є однорідними присудками поруч із побутовими *встати*, *одягтися*, *шукати* і тому не привертають до себе уваги.

Пряме значення мають церковні лексеми в прикладі: «*Задзвонили до вечерні*; Оксана осталась, А *черниця, помолившись*, В храм *пошкандибала*» [Т. 1, с. 180]. Звернімо увагу на дієслово *пошкандибати*. Тут воно містить сему «піти повільно, втомлено» і стилістично не суперечить лексемам релігійного наповнення.

У розмові Яреми з Оксаною так само переплітаються слова релігійні й побутові: «То *плакали*, То *божились*. Їй Ярема *розказував*, Як *жить* вони *будуть* Укупочці» [Т. 1, с. 146].

Особливістю релігійної лексики в «Гайдамаках» є вживання її в переносному значенні. Домінантними виявилися лексеми *освятити*, *освячений*, які набувають семантичних ознак «випробувати», «випробуваний». Ідеться про зброю (шаблі, ножі): «Отак було По всій Україні Проти ночі маковія, Як ножі *святими*» [Т. 1, с. 154]. Дієслівна форма *святити* в контексті має значення «бити, вбивати», що аж ніяк не стосується релігії, бо в Заповіді Божій сказано: «Не убий». Ми вносимо її до розгляду, бо в номінативному значенні ця лексема належить до аналізованого тезаурусу.

У пісні кобзаря так само йдеться про *святі* ножі, тобто про відплату, про помсту: «З ножами *святими*, Та з батьком Максимом Сю ніч погуляєм» [Т. 1, с. 152]. У розділі Епілог епітет, на нашу думку, набуває ознаки «справедливий, праведний»: «Де ходили гайдамаки З *святими ножами*» [Т. 1, с. 189], оскільки події через багато літ переосмислюються й може змінюватися як семантичне, так і емоційне значення слова.

Значної експресії набуває дієслово *освятити* в контексті: «Нехай ворог гине! Беріть ножі! *Освятити* – Ударили в дзвони; Реве гаєм: – *Освятити!* – Аж серце холоне! *Освятити! Освятити!* Гине шляхта, гине!» [Т. 1, с. 166]. Уживання повторів, уживання знака оклику після кожної короткої фрази надає дієслову контекстуального значення «різати, вбивати без жалю», окличність посилює мотивацію дії, бо вбиваємо ворогів і цим тішимося.

Саме таке використання релігійної лексики становить особливість ідіостилю Шевченка в ранній період творчості.

Означення *свячений* досить поширене щодо зброї: «Зате ж їх і били! І я й батько *святим ножем*» [Т. 1, с. 168]. Досить часто прикметник субстантивується й виконує самостійну роль: «Так думав, ідучи в латаній свитині, Сердега Ярема з *свяченим* в руках» [Т. 1, с. 161]; «У Черкасах, де й Ярема Пробує *свячений*» [Т. 1, с. 162]; «Знаю, знаю! – І *свячений* З халяви виймає» [Т. 1, с. 173]; «*Свячений* виймає І *свяченим* копа яму» [Т. 1, с. 186].

Вигуківу конструкцію «о боже мій милий» уживаємо в розмовному мовленні. Цей емоційний вигук може стосуватися різних ситуацій: радість, здивування,

розпач. Значення його можна побачити в контексті: «Прокинеться доля; козак заспіва: «Ні жида, ні ляха!» А в степах України – *О боже мій милий* – блисне булава» [Т. 1, с. 189]. Уважаємо цей вислів наповненим семою надії на майбутнє вільне життя, коли нарешті повстання розгориться.

Іншу стилістичну функцію виконує цей вислів, вкладений в уста Оксани, де він означає водночас і розпач, і сум: «Я думала – *О боже мій милий!* Він сирота, хто без мене Його привітає?» [Т. 1, с. 178].

Назви осіб переважно вживаються в прямому значенні: «Дивіться, що роблять у *титаря* в хаті Пекельнії діти» [Т. 1, с. 147]; «*Конфедерати* кричать до *титаря*: – Хоч жить?» [Т.1 , с. 147]; «*Дяк* співа. *Попи* з кадилами, з кропилом» [Т. 1, с. 156]; «Аж ось везуть гайдамаки *Ксьондза єзуїта*» [Т. 1, с. 182].

Контекст пропонує семантичне нашарування до лексеми *католики* – *вороги*. Таке значення, до того ж емоційно наповнене, простежуємо у сцені убивства Гонтою своїх дітей: «Будь *проклята* мати, та *проклята католичка*, Що вас породила! Чом вона вас до схід сонця Була не втопила? Менше б гріха: ви б умерли *не католиками*» [Т. 1, с. 183]. Пейоративний епітет *проклятий* посилює семантику слова: *католик* (*католичка*), називаючи належність до певної віри, явно висуває на перший план сему «ворог», а значить, ворога треба вбити.

Релігійну жорстокість показує Шевченко, розповідаючи, як Гонта руйнував школу базиліан, де вчилися його діти: «Ти поїла моїх діток! – гукає, лютує: – Ти поїла невеликих, Добру не навчила!.. Валить стіни! – Гайдамаки стіни розвалили. Розвалили, об каміння Ксьондзів розбивали, А школярів у криниці Живих поховали» [Т. 1, с. 184]. Емоційне напруження досягається повторенням слів *поїла, розвалили*; синонімічною близькістю дієслів *валити* – *розбивати* і, звичайно ж, сполукою *живих поховали*.

Дієслово *вінчати* належить до обрядової релігійної лексики. У поемі воно вжите один раз: «Через тиждень в Лебедині У церкві співали: Ісаїя, ликуй! Вранці Ярему *вінчали*» [Т. 1, с. 180].

Абстрактні біблеїзми *рай* і *пекло* уживаються з усталеним значенням (краса, замилювання і страждання, муки): «І на полі жайворонок, Соловейко в гаї, Землю, убрану весною, Вранці зустрічають... **Рай** та й годі!» [Т. 1, с. 181].

Семантичне нашарування спостерігаємо у контексті «Сю ніч погуляєм, Ляхів погойдаєм, Та так погуляєм, Що аж **пекло засміється**, Земля затрясеться» [Т. 1, с. 152]. Інакше кажучи, на землі буде гірше, ніж у пеклі. Таке перенесення досягається персоніфікацією образу пекла: *пекло засміється*. Оксюморонна сполука передбачає не лише виникнення нової семи, а й посилює емоційно-експресивне навантаження вислову. По-перше, образ пекла традиційно асоціюється з плачем, а по-друге, якщо в пеклі сміються, то є місце, де ще гірше, ніж тут. Наступні приклади підтверджують таку семантику: «Добре, хлопці! – на базарі Залізник гукає, Кругом **пекло**; гайдамаки **по пеклу** гуляють» [Т. 1, с. 162]; «Отаке-то було лихо По всій Україні! **Гірше пекла...**» [Т. 1, с. 166]. Звернімо увагу на крапки в кінці останнього речення. Вважаємо, що вони асоціюють зображуване з безкінечністю: така битва, така жорстокість тривають давно, а чи буде цьому кінець?

Отже, для ідіостилю творчості Шевченка раннього періоду характерним є вживання релігійної лексики переважно із прямим значенням. Семантичні нашарування біблеїзмів, уміло створювані письменником, збагачують лексичний запас мови, а поетичному мовленню автора надають впізнаваності. Романтичний напрям аналізованого твору дозволяє зробити висновок щодо внесення в канву української народної мови релігійної лексики й використання її як вагомого стилістичного засобу.

Поема «Єретик» написана Шевченком 1845 року під час відвідин України. У ній автор створив романтичний образ-характер патріота, борця «за темні люде». Поема має історичну основу: національно-визвольна боротьба Чехії XV сторіччя, очолювана Яном Гусом. Боротьба Гуса проти Ватикану асоціювалася у свідомості тогочасних читачів із боротьбою сучасних їм «єретиків», не згодних із чинним ладом.

Ян Гус мав університетську освіту, був деканом факультету вільних мистецтв, потім ректором Празького університету. У наукових працях, лекціях і проповідях викривав католицьке духовенство, вимагав докорінної реформи церкви. Тарас Шевченко романтизував героя, показав його безстрашним і безкомпромісним борцем проти Ватикану.

Оскільки поема змальовує протистояння гуситів і Ватикану, то й уживання релігійної лексики підпорядковане цій темі.

Слово *єретик*, за Словником української мови (II, 498), називає людину, яка відступилася від догм панівної релігії. Винесене в заголовок поеми, воно гіперболізується, характеризує незламність головного героя, називаючи його *Єретик великий!* [Т. 1, с. 289]. В устах служителів папи воно набуває зневажливого тону, презирливих, аж до ненависті, конотацій: «Гадюкою зашипіли, Звіром заревіли. – Ти *єретик!* Ти *єретик!* Ти сієш розколи! Усобища розвіваєш, Святішої волі – Не приймаєш!..– Одно слово! – Ти богом проклятий! Ти *єретик!* Ти *єретик!*.. – Ревіли прелати» [Т. 1, с. 294]. Емоційному сприйняттю уривка допомагають окличні інтонації лексеми зниженого забарвлення (*проклятий, ревіти*).

Ян Гус був проповідником, його основне слово – молитва, тому в тексті часто вживаним є дієслово *молитися*: «І в Віфлеємськую каплицю *Пішов молиться добрий Гус*» [Т. 1, с. 290]; «*Молюся*, господи, помилуй, Спаси ти нас, святая сило! <...> І плакав Гус, *молитву дія*» [Т. 1, с. 291]; «І не стрепенувся Перед огнем; став на ньому І *молитву діє*» [Т. 1, с. 294]. Сам автор говорить: «А я тихо *Богу помолюся*, Щоб усі слов'яни стали добрими братами» [Т. 1, с. 289]. Контекст із аналізованим словом: «*Ідуть молиться Ченці* за Гуса» [Т. 1, с. 294] – містить приховану їдку іронію, оскільки молитву правлять вороги Гуса в ніч перед його стратою.

Наказовий спосіб цього дієслова в устах головного героя звучить і як заклик, і як розпач через несправедливість, і як пересторога для інших вірян: «За що мене розпинають? Люди! Добрі люди! *Молітеся!*.. Неповинні – І з вами те буде! *Молітеся!* Люті звірі Прийшли в овних шкурах І пазурі розпустили...» [Т. 1,

с. 294-295]; «*Молітеся! Молітеся!* Господи, помилуй, прости ти їм, бо не знають!.. – Та й не чути стало» [Т. 1, с. 295]. Остання репліка із наказовими формами *помилуй, прости*, звернена до Бога, стосується кривдників Яна Гуса. Він просить помилування для тих, хто спалив його на вогнищі як віровідступника.

Возвеличуючи Гуса, Шевченко називає його *мучеником*. Так слово набуває символічного значення: мучеником називають Ісуса Христа, який зазнав смерті за усіх людей, котрі вірили в нього. Мучеником у поемі «Гайдамаки» названо Гонту. Яна Гуса спалюють на вогнищі за переконання, за віру і за людей, які пішли за ним. Автор говорить «*Про чеха святого, великого мученика*» [Т. 1, с. 289], якого боялися навіть вороги, бо, побачивши Гуса, «*Затрусились, побіліли, Мовчки озирали Мученика*» [Т. 1, с. 293].

Протиставляючи Гусові папу з його прибічниками, Шевченко вживає назви, пов'язані з церковним саном: *папа, ченці, кардинали, прелати, антипапа*. Кожен із цих образів, завдяки авторському контексту, постає негативним героєм, навіть в епізоді.

Таким є в Шевченка папа римський: «І на апостольським престолі *Чернець годований* сидить. Людською кровію шинкує І рай у найми оддає!» [Т. 1, с. 289]. Антитеза *апостольський престол* (величне, святе місце, котре повинні посідати достойні) – *годований чернець* (недостойний священник, який посів це місце) уводить читача в атмосферу невідповідності: папа не може очолювати престол, бо він не достойний такої високої посади. Гіпербола *шинкувати кров'ю* та оксюморон *віддавати рай у найми* доповнюють негативну характеристику папи. Звернімо увагу на поєднання в останньому словосполученні високого слова *рай* із емоційно низьким *найми*. Таке поєднання дозволяє побачити ніби об'ємний образ негідника на високій посаді.

Використання авторський порівнянь: «*зашипіли, мов гадюки, Ченці в Ватикані; Кардинали, Як гадюки, в'ються* Круг тіари» [Т. 1, с. 292] – змальовує служителів церкви, достойних свого керівника. Уживання релігійних назв у пропонованому контексті зміщує їхні й семантичні, і стилістичні акценти. Лексема-образ *тіара* (головний убір папи) у сполученні *в'ються Круг тіари*,

ужитий у метонімічному перенесенні (головний убір – людина) створює презирливо-знижувальну характеристику всього Ватикану як столиці католицизму.

Подібне зміщення простежуємо й далі: «**Як та галич** поле крила – **Ченці повалили** До Констанця; степи, шляхи, **мов сарана, вкрили**» [Т. 1, с. 292]. У порівнянні приховано кілька ознак: 1) чорний та сірий колір одягу ченців, 2) їхня незліченна кількість. Ця чорно-сіра маса, наголошує автор, збирається, щоб покарати одну-єдину людину, не згодну з їхніми догмами: «**Зібралися, мов Іуди** На суд нечестивий **Проти Христа**» [Т. 1, с. 293]. Представників Ватикану Шевченко називає *ордою*, принижуючи служителів церкви: замість спокійно й виважено вирішувати релігійні проблеми, «*вінчані глави* <...> **Як орда в таборі**, Або жиди в школі...» [Т. 1, с. 293] – виносять вирок про спалення непокірного.

Наступні непрямі порівняння довершують образ катів: «Мовчи, чеше смілий... – **Гадюкою зашипіли, Звіром заревіли** <...> Автодафе! Автодафе! **Гуртом заревіли**» [Т. 1, с. 294]. Поруч із лексемами релігійного порядку автор уживає дієслова *шипіти*, *ревіти* в переносному значенні. Маючи нейтральне емоційно-експресивне наповнення для характеристики тварин, у перенесенні на дію людини (*ченці, прелати, кардинали, папи*) вони показують читачеві саркастичне ставлення Шевченка до зображуваних ним подій.

Двічі ужита в тексті поеми лексема *булла*, що називає «послання або розпорядження папи римського, скріплене печаткою» [Сл. інш. слів, 191]. Це головний папський документ, якого посмів зневажити Ян Гус: «Дивіться, люди! **Осьде булла, Що я читав!**.. – і показав Перед народом. Всі здригнули: **Іван Гус буллу розідрав!**» [Т. 1, с. 290]. Інакше кажучи, назва документа «виростає» в аналізованому уривку до значення «влада папи». Таким чином, розірвавши буллу, головний герой поеми зневажив папську владу й мусить бути цією владою покараний.

Назву релігійної книги *Євангеліє* спостерігаємо лише один раз, та вона так само вжита в метонімічному перенесенні, уміщуючи значення «віра, релігія», а може, й «батьківщина»: «Земля плаче у кайданах, Як за дітьми мати. Нема кому

розкувати, Одностайне стати *За євангеліє правди*, за темнії люди!» [Т. 1, с. 289].
Таке семантичне нашарування виникає завдяки поєднанню зі словом *правда*.

Отже, релігійна лексика в мові поеми «Єретик» не численна й не частотна, та кожне слово й слововживання містке за наповненням, Навіть уживаючись у прямому значенні, приміром, називання *папи* та його оточення, аналізована лексика в контексті розширює значення. Цьому сприяють художні тропи, де немає церковних слів. Частіше ж оточення лексеми релігійного змісту сприяє виникненню нового значення, яке ми простежуємо поки що на рівні вживання, але з часом словники зафіксують нове значення. Уважаємо, таким є слововживання лексеми *євангеліє*. А для слова *булла* поки що пропонуємо переносне значення, а з часом можлива поява омонімії аналізованої лексеми.

4.2. Стилiстична роль релiгiйної лексики в мовi поем останнього перiоду

Поема «Неофіти» написана 1857 року під час повернення Шевченка із заслання. Довгий час, чекаючи дозволу на приїзд до Петербурга, він жив у Нижньому Новгороді. Ніби не будучи під арештом, поет відчував себе скованим, оточення ставилося до нього насторожено. Саме тому ліричний герой «Неофітів» бачить те, що відбувається, по-перше, із тюрми, по-друге, «згадує» події, котрі відбувалися багато століть тому. Інакше кажучи, біблійний сюжет розкриває внутрішній конфлікт ліричного героя.

Церковні лексеми, уживані Шевченком у поемі, можна поділити на кілька лексико-семантичних груп. Найчисленнішими є власні назви на позначення імен богів, римських імператорів, інших істот: *Гіменей, Пенати, Алкід, Венера, Пріап, Кіпріда, Юпітер, Зевес, Морока, Медуза, Петро, Декій, Нерон, Сципіон*. І хоча імена римських правителів не належать до церковної лексики, контекст дозволяє внести їх у це поле. Так, жорстокий правитель Нерон у тексті дорівнюється верховному богу Юпітерові (Зевесові).

Географічні назви, не належачи до власне біблеїзмів, у контексті набувають їхніх ознак: *Сіракузи, Рим, Віфлеєм, Іудея, Голгофа, Тібр, Колізей, Анпіїв шлях*. Якщо назви *Віфлеєм, Голгофа* та *Іудея* напряду пов'язані з іменем Христа, то назви *Рим* чи *Колізей* (загальне й часткове) семантично близькі до Іуда (зрадник), а *Тібр* або *Анпіїв шлях*, ужиті в прямому значенні, асоціативно набувають ознак «приховування злочину» та «шлях розпустити».

Ще одна група біблеїзмів: *кадило ладан, мірра, тризна* – називає предмети церковного ужитку та обряд, пов'язаний із церковним обідом на честь померлого.

Назви *неофіти* та *фарисеї* – суто біблійні поняття, називаючи безпосередньо прихильників і противників Христової віри, у контексті набувають семантичного нашарування.

Описові назви Христа: *розп'ятий син Марії, розп'ятий за нас* та власне лексема-образ *Бог* – мають особливе звучання.

Слід звернути увагу на вжиті Шевченком сталі вислови *отмищеніє язикам, терном увінчати, вели на Голгофу-гору*, які належать до біблійної фразеології й несуть семантико-стилістичне навантаження, характерне для Шевченкового ідіостилю.

Головна тема твору – переслідування християнської віри римськими імператорами Декієм та Нероном, але автор проводить паралель між утисками перших християн (неофітів) та сучасних йому українців, які на своїй землі страждають від самодержавства та зажерливості влади. Шевченко як основоположник нової української літератури та літературної мови звертається до зображення античності, але далеко не всі античні образи для нього є взірцевими.

Головний герой твору – *Алкід* (інакше – Геракл), який славився своєю силою. Автор показує його на початку лише як сина безіменної матері, яка радіє, що «первенця її вітали Святії ідоли» [Т. 2, с. 247]. Жодним словом Шевченко не обмовився про Алкідові подвиги, про його служіння людям, зображаючи, як «*Алкід, Та ще гетери молодії, Та козлоногий п'яний дід* Над самим *Анпіївим шляхом* У гаї гарно роздяглись, Та ще гарніше попились» [Т. 2, с. 248]. Слід звернути увагу на перифраз *козлоногий п'яний дід*, який характеризує бога

природи Фавна: автор явно засуджує дії старого, а опосередковано не схвалює також і вчинків молодого Алкіда. Принагідно зазначимо, що художнє означення *п'яний* є доволі поширеним у Шевченковому ідіолекті засобом характеристики і в інших творах: «А правда наша *п'яна* спить» («Кавказ»), «...капрал Гаврилович Безрукий та унтер *п'яний* Долгорукий Україну правили» («Юродивий»).

І лише після зустрічі з апостолом Петром, коли той «...тихим, добрим кротким словом Благовістив їм слово нове ...То *братолюбіє*» [Т. 2, с. 249], *Алکید* «...пішов ...за апостолом святим, За тим учителем своїм» [Т. 2, с. 249]. І далі Шевченко оточує образ головного героя позитивними емоціями, прославляючи його мужність, його нескореність, називаючи новим апостолом: «Не неофіт новий, А *апостол великого Христового слова*» [Т. 2, с. 254]; «Хвала вам, *душі молодії!* Хвала вам, *рицарі* святії! Вовіки-віки похвала!» [Т. 2, с. 255].

Образи римських імператорів, на думку поета, не заслуговують позитиву. Найогиднішим є *Нерон*. Для його змалювання автор уживає переважно зневажливі епітети: «... *п'яний кесар*» [Т. 2, с. 255]; «О Нероне! *Нероне лютий!*» [Т. 2, с. 250]; порівняння «*п'яний кесар, мов скажений, Зареготавсь*» [Т. 2, с. 256]; прикладку «А *кумир той, Юпітер той новий*, Ось побач, яке свято Буде завдавати» [Т. 2, с. 253]; «*Перед Нероном, Перед Юпітером новим*, Молились вчора...» [Т. 2, с. 252]; оксюморон «*Милосердний істукан*» [Т. 2, с. 253]; «За ним, твоїм Юпітером святим, Залізну браму зачинили» [Т. 2, с. 256]; «У терми сховався *Святий кесар*» [Т. 2, с. 257].

Згадуваний один раз *Декій* не має детального зображення, але контекстне оточення, у якому цей образ поданий, асоціативно розширює його «...в римській ідольській землі Се беззаконіє творилось. Либонь, за Декія царя? Чи за Нерона сподаря?» [Т. 2, с. 247]. Семантично «знижені» ідольська земля і беззаконіє в ідіостилі Шевченка стилістично виділяють диявольську сутність римського імператора III століття нашої ери, який жорстоко переслідував християн. Додає негативності образу його сусідство із образом Нерона, авторське ставлення до якого ми показали вище.

Епітет *святий* є оксюморонним означенням до образу лютого Нерона. Для змалювання апостола Петра цей епітет має не просто позитивне, а високе забарвлення : «І слово Із уст *апостола святого* Драгим елеєм потекло» [Т. 2, с. 249]; «На хресті Стремглав повісили *святого Того апостола Петра*» [Т. 2, с. 259].

Названий епітет із високим емоційним наповненням означає Христа в описовому образі: «Що він зробив їм, *той святий, Той назорей, той син єдиний Богом ізбранної Марії*...за що Його, *святого*, мордували, Во узи кували; І *главу його честную Терном увінчали?*» [Т. 2, с. 246]. Яскравим емоційним засобом, свого роду нагнітанням, є тавтологія-ампліфікація займенника *той*, повтор означення з відокремленим означенням *святий*, оскільки відокремлення саме по собі є потужним стилістичним прийомом.

Фінальним крещендо звучить описовий образ Христа, коли стара мати після смерті сина уперше звернулася до Бога: «І *помолилась в перший раз За нас розп'ятому. І спас Тебе розп'ятий син Марії*» [Т. 2, с. 258]. Описовий вислів – парафраз – містить глибокий характерологічний смисл. І далі: «І ти *слова* його живії В живу ю душу прийняла. І на торжища і в чертоги ... Ти *слово правди понесла*» [Т. 2, с. 258].

Паралель античність – сучасна поетові Україна простежується в рядках: «Щоб *слово пламенем взялось*, Щоб людям *серце розтопило*, І на Україні понеслось, І на Україні *святилось* Те *слово – божєє кадило, Кадило істини*. Амінь» [Т. 2, с. 247]. Уживання біблеїзму *кадило*, маючи канонічне значення, у наведених рядках підноситься до вищого абстрактного поняття – Істина. Таким чином поет дематеріалізує його, що також стає ознакою Шевченкового ідіостилію.

Сакральність слова *молитися* у Шевченка мотивоване самотністю ліричного героя, для якого молитва в стінах тюрми – єдина відрода: «Сиджу собі та все дивлюся На хрест високий із тюрми. *Дивлюсь, дивлюся, помолюся* – І горе, горенько моє, Мов нагодована дитина, Затихне трохи» [Т. 2, с. 246]. Вважаємо, що семантично аналізоване дієслово уміщує кілька сем: думати, мріяти, говорити і

власне молитися. Таке наповнення змістом біблеїзмів також є особливістю Шевченкового ідіостилю.

Це саме дієслово стосовно матері Алкіда в автора набуває інших семантико-стилістичних ознак: «На третій день уже пустили *Молитися за християн*. І ти приходила, *молилась*» [Т. 2, с. 253]; «І рада ти і весела, *Кумирові* знову *Помолилась*» [Т. 2, с. 253]. У першому прикладі йдеться про молитву-прохання за сина, а в другому – про помилку матері, бо зараз вона просить за Нерона (кумира, Юпітера, Зевеса, бога), а той готує вбивство її сина. Таким чином абстрактний образ молитви містить сему «проклинати», бо після смерті сина «Стара мати... Встала, походила Коло замкнутої брами Та щось *шепотала*. Чи *не кесаря святого Нишком проклинала?* А може й так» [Т. 2, с. 257]. І лише попросившись на березі Тібру із тілом сина, мати нарешті зрозуміла, за що він загинув, і «...тяжко, страшно заридала, І *помолилась перший раз За нас розп'ятому*» [Т. 2, с. 258].

Образи *Венери* та *Кіпріди* (богинь краси) у Шевченка мають принизливий емоційний відтінок: першій світять лампаду гетери, щоб заманити красеня Алкіда, а для другої: «Дівчата Трохи не голії стоять *Перед Кіпрідою* і в лад співають гімн. Приурегован Веселий пир» [Т. 2, с. 249].

Назва міста *Сіракузи*, ужита кілька разів, асоціюється в тексті із місцем неволі: «А неофітів *в Сіракузи В кайданах відвезли*»; «Аж *кишить Невольника у Сіракузах* В льохах і в тюрмах»; «Звелів *везти із Сіракузи У Рим в кайданах християн*» [Т. 2, с. 253]. Строго кажучи, назва цього міста не є біблеїзмом, як і Рим, і Колізей, і Капітолій, але оскільки вони пов'язані зі змалюванням розправи над Алкідом (із неофітами), їх можна до таких віднести. Цю належність, на нашу думку, так само можна вважати ознакою ідіостилю Шевченка.

Отже, релігійна лексика в поемі «Неофіти» визначає, з одного боку, розуміння Христа як заступника знедолених (образ ліричного героя на початку поеми та останні рядки з молитвою матері), а з другого, – показує важкий шлях прийняття Христового слова. Паралель античність – Україна вкотре підкреслює, що Шевченко молився (просив, вірив, надіявся): «Не дай в неволі пропадати» [Т. 2,

с. 246]. Цей вислів сьогодні актуальний, як ніколи. Шевченків ідіостиль, сформований майже два століття тому, сучасний своїм лексичним багатством і багатством переосмислення образів, ще довго буде актуальним для дослідників.

Поема «Марія» написана 1859 року. Це останній великий твір Тараса Шевченка, який стає ніби завершенням теми жінки, початої поемою «Катерина» 1838 року. Упродовж трьох поем (другою була «Наймичка»), автор досліджує долю жінки-матері. Катерина не витримала знущань і лихоліття й наклала на себе руки, залишивши дитину помирати. Ганна присвятила життя синові, не можучи навіть мимохіть виказати себе. Марія не просто присвятила синові життя, вона пішла за ним, розділила з ним усі негаразди, допомагала йому й стала свідком синові смерті (чи може таке витримати материнське серце?!). Отож, аналіз почнемо з образу Марії, яку змалював поет і підніс її образ до найвищої точки пошани.

Для називання головної героїні автор уживає досить довгий синонімічний ряд: *Марія, Пречистая, Всеблагая, кроткая Марія, Цариця неба і землі, святая мати, мати Марія, великая в женах, пречистая в женах, Пресвятая Богородиця, Святая сила всіх святих*. Таки чином він розповідає і про жінку (звичайну сільську сироту): «**Марія в наймичках росла**. <...> *Ані родини, Ані хатиночки нема!*» [Т. 2, с. 312]; і показує її старання та силу у вихованні сина: «Заробила <...> Півкопи тую на буквар. <...> **Та в школу хлопця одвела**, У ієсейську. **Доглядала ж Сама його, сама й навчала Добру та розуму**» [Т. 2, с. 325]. Хоч у запропонованих контекстах немає церковної лексики, такі «прості» слова готують читача до сприйняття наступних дій: «А за ним, **за Сином праведним своїм, і ти пішла**» [Т.2, с. 326]. Останній рядок говорить про жертвність матері (вона пішла услід за сином) і описово називає **сином праведним** того, хто став Месією: «...за сином **Святая мати** всюди йшла, Його слова, його діла Всі чула й бачила» [Т. 2, с. 326].

Поет звертається до Марії із проханням захисту послідовників Христа й надання їм сили та міцності духу. Саме з цією метою він використовує стилістично високі слова, які й належать до церковної лексики: «**Святая сило**

всіх святих! Пренепорочная, благая! Молюся, плачу і ридаю: *Воззри, пречистая*, на них» [Т. 2, с. 311]. Звернімо увагу на форми дієслів першої особи (*молюся, плачу, ридаю*). Вони наближають автора до зображуваного. Шевченко ніби стоїть перед іконою-образом Богородиці й промовляє молитву: «*Достойно пстая! Благаю! Царице неба і землі! Вонми їх стону і пошли Благий кінець, о всеблагая!*» [Т. 2, с. 311].

Слід звернути увагу на стилістичну функцію церковнослов'янзмів у тексті поеми. Основне їхнє завдання – наближати читача до змальовуваного періоду. У нашому випадку такі лексеми відіграють подвійну роль. Окрім «наближення», вони покликані возвеличувати *пречистую, пресвятую Богородицю*. Таким є початок поеми: «Все упованіє моє На тебе, мій *пресвітлий* раю, на *милосердіє* твоє, Все *упованіє* моє На тебе. Мати, *возлагаю*» [Т. 2, с. 311].

Автор прославляє її за величний подвиг та мужність: «І ти, *великая в женах!* І їх унініє і страх *Розвіяла*, мов ту полову, *Своїм святим огненным словом!* Ти *дух святий свій пронесла* В їх душі вбогії! *Хвала! І похвала тобі, Маріє!*» [Т. 2, с. 328]; А я, незлобний, *воспою*, Як процвітуть убогі села, Псалом і тихим і веселим *Святую доленьку твою* [Т. 2, с. 311].

Показуючи загибель і відродження Марії, поет за допомогою «високої» лексики підносить її образ: «А потім ченці *одягли* Тебе *в порфіру*. <...> Розп'яли Й тебе, як сина. <...> а ти... Мов золото в тому горнилі, В людській душі *возобновилаь*, В душі невольничій, малій, *В душі скорблящій* і убогій» [Т. 2, с. 321].

Для змалювання образу сина Марії Шевченко уживає назву *месія*: «несла В Єгипет кроткую Марію І *народженного месію*» [Т. 2, с. 320]; *бог*: «Ся ж несла Живого *істинного бога!*» [Т. 2, с. 320]; *святий син*: «Гадаєш, думаєш-гадаєш, Як його вчити, навести На путь святий *святого сина*» [Т. 2, с. 321];

Географічні назви, уживані у тексті поеми, показують місця, де відбуваються події твору: *Єрусалим, Назарет, Віфлеєм, Гетсиманський сад, Голгофа, Ніл*,

Єгипет, Іудея, Сіон, Єлеон, Фавор-гора, Тіверіада. Оскільки вони є локаціями біблійного сюжету, їх усі можна віднести до церковної лексики. Марія гуляє берегом *Тіверіади*; дивочний гість прийшов *із Назарета; в Єрусалимі* розіп'яли провозвістителя месії; Марія народила сина *у Віфлеємі*; Марію з дитиною вивели *на шлях Мемфіський*; син Марії відпочиває *на Єлеоні*; Марія за сином ішла *на Голгофу*.

Мандруючи разом із Марією палестинськими та єгипетськими місцями, помічаємо, як автор «українізує» їх, уплітаючи в розповідь рідні артефакти. Так, Марія похилилась, «*мов тополя* Од вітру хилиться *в яру*»; лопух зорвала і *накрила, Неначе бриликом*, <...> Своєю головоньку святую»; «*Заквітчай* голову дівочу *Лілями* та тим рясним *Червоним маком*»; «*Засни Під явором* у холодочку»; «Не од Сіона благодать. А з *тихої* твоєї *хати* Нам возвістилася»; «дитина І невеличке козеня *У сінях* граються. А мати *Сидить на призьбі* коло хати Та *вовну з кужеля плете*»; «Ти ж *під тином*, сумуючи, *у бур'яні* умерла з голоду» [Т. 2, с. 320-342].. Такі назви наближають Марію до українського читача, створюють близький образ жінки-страдниці. Далекий біблійний сюжет переноситься в Україну, і, з одного боку, риси Марії можна побачити в кожній нашій матері, а з другого, – канонізована Марія підноситься над світом, як *Єдина* мати *Єдиного* сина.

Загальноживані слова, використані поетом для «українізації» оповіді, сусідствують із маркованими лексемами високого стилю, створюючи гімн Богородиці.

У тексті поеми можна простежити семантичні зміщення у деяких лексемах церковного порядку. Приміром, слово *рай* називає місце, куди потрапляють душі праведників. У тексті поеми маємо: «Ходімо, каже, *у свій гай*, У свій маленький *тихий рай!* Ходім *додомоньку*, дитино» [Т. 2, с. 322]. Паралель *у рай* – *додомоньку* надає аналізованій лексемі значення «дім, місце, де спокійно й затишно родині на землі». Отож, кожен має в земному житті своє затишне місце, а небесний рай матимуть лише достойні. «ДІМ – архетипний образ, його значення як сукупність сем, пов'язаних із місцем помешкання, притаманний загальній

картині світу в цілому. Інша справа, що кожна національна картина світу має свої, властиві лише їй особливості. Такі особливості уміщуються у назві житла, яка передбачає як семантичну, так і стилістичну характеристику, та назвах частин житла» [1, с. 92].

Таким чином, окремі лексеми релігійного змісту набувають переносного значення й можуть уживатися поза контекстами.

В аналізованому тексті простежуємо уживання окремих назв конкретних предметів, пов'язаних із церквою. Приміром, лексема *опріснок*, котра означає корж із прісного тіста, звичну їжу кочових племен. Згодом цей корж став для іудеїв релігійно-ритуальним атрибутом: «Марія зараз заходилась пекти *опрісноки*» [Т. 2, с. 318]. Назва *синагога* стосується культового приміщення й уживається в прямому значенні: «У *синагогу Зайшла* благать благого бога» [Т. 2, с. 325]. Назви духовних осіб *равіни*, *фарисеї*, *книжники* так само: «Межи *равінами* дитина, Її хлоп'яточко, сидить [Т.2, с. 325]; І дивувались *фарисеї* І *книжники* його речам» [Т. 2, с. 325].

Слід звернути увагу на стилістичну функцію церковнослов'янizmів у тексті поеми. Основне їхнє завдання – наближати читача до змальовуваного періоду. У нашому випадку такі лексеми відіграють подвійну роль. Окрім «наближення», вони покликані *возвеличувати пречистую, пресвятую Богородицю*. Таким є початок поеми: «Все *упованіє* моє На тебе, мій *пресвітлий раю*, на *миłosердіє* твоє, Все *упованіє* моє На тебе. Мати, *возлагаю*» [Т. 2, с. 311].

Власне, уся поема є стилізацією давніх подій, описаних давньою мовою.

Аналізовані лексеми підкреслюють співчуття до Марії, до її страдницької долі: «Розп'яли Ї тебе, як сина. Наплювали На тебе, *чистую*, кати; Розтлили, *кроткую!*» [Т. 2, с. 721]. Повні нестягнені форми прикметників у нашому прикладі стають маркерами «високої» лексики, бо характеризують ставлення поета до головної героїні.

Висновки до розділу 4

Таким чином, релігійна лексика в поемі «Марія» численна і кількісно, і за вживанням. Це відповідає темі, яка є відгуком на біблійний сюжет. Урочистість, піднесеність оповіді забезпечується не лише використанням слів церковного спрямування, але й загальноповживаної лексики. Наголосимо на слові *Марія*. Із жіночого імені воно перетворилося на символ, яким і сьогодні послуговуються носії не лише української мови.

Отже, підсумовуюче сказане, зауважимо, що протягом багатовікової історії християнства, починаючи від часів його зародження, кожне покоління, кожна епоха відкривала для себе Бога у зв'язку із осмисленням жорстокого й несправедливого світу земного життя. І не завжди таке відкриття проводило і приводить до бачення Бога, цілком узгодженого з богословськими доктринами. Повчальним є досвід тих епох, для яких християнська концептуалізація Бога не була завершеним фактом. Поет добре розумівся на релігійній літературі, часто послуговувався сюжетами й мотивами з Біблії для своїх творів. Він використовував релігійні жанри, переносючи їх у художню літературу. Елементи релігійного стилю простежуємо в його молитовній поезії, переспівах псалмів і в інших жанрах, близьких до релігійних. Досить часто поет послуговується конфесійною лексикою, біблійною фразеологією в оригінальних творах, напряду ніби тематично не пов'язаних із релігією

ВИСНОВКИ

Ми розглянули вживання церковної лексики в текстах чотирьох великих творів Тараса Шевченка (поєми «Гайдамаки», «Єретик», «Неофіти», «Марія»). Вони написані у різний час. «Гайдамаки» є зразком раннього романтизму. «Єретик» створена під час перебування в Україні (так званий період «трьох літ»). «Неофіти» написана в Нижньому Новгороді, коли після заслання Шевченко чекав дозволу на повернення до Петербурга. «Марія» – останній великий твір поета, написаний за півтора року до смерті. Мати Ісуса – одна з небагатьох жінок, згадуваних у Писаннях. Це ім'я набуває релігійного змісту саме в контексті християнства взагалі і в контексті цієї поеми зокрема.

Аналізовані твори, окрім першого, у назві мають лексеми церковного змісту. Однак «Гайдамаки», значна за обсягом поема, містить велику кількість релігійної лексики. Назви матеріальних предметів і абстрактних явищ, обрядових дій і процесів переважно уживаються узуально. Такі назви вплітаються в канву оповіді й становлять загальний масив поетичного словника. Іменники *титар*, *ксьондз*, *диякон*; прикметник *свячений*; дієслова *освятити*, *благословити*, *молитися*, називаючи конкретний предмет, ознаку, дію, несуть контекстуальне стилістичне навантаження, що й становить особливість ідіостилю автора.

Семантичні перетворення, зокрема *святити – вбивати*; *католик – ворог*; *весілля – битва*, надають біблеїзмам відповідного звучання й так само стають виразниками Шевченкового ідіостилю.

Релігійна лексика в мові поеми «Єретик» не численна й не частотна, та кожне слово й слововживання містке за наповненням. Навіть уживаючись у прямому значенні, приміром, називання *папи* та його оточення, аналізована лексика в контексті розширює значення. Цьому сприяють художні тропи, де немає церковних слів. Частіше ж оточення лексеми релігійного змісту сприяє виникненню нового значення, яке ми простежуємо поки що на рівні вживання, але з часом словники зафіксують нове значення. Уважаємо, таким є слововживання лексеми *євангеліє*.

Фактичний матеріал тексту поеми «Неофіти», створений на античному сюжеті, також вирізняється як узуальністю назв *Юпітер, Венера, Марія, хрест, кадило*, так і зміною значення. Саме засоби контекстуального перенесення, приміром, *кадило істини, Нерон – Юпітер, молитися – проклинати*, визначають особливості авторського стилю.

Поет широко використовує релігійну лексику для надання мовленню урочистого чи сатиричного звучання, тобто послуговується релігійною лексикою як стилістичним елементом у творенні художнього образу. Склад релігійної лексики, яку використовує Т. Шевченко, різноманітний як за значенням, походженням і морфологічною належністю. Аналізовані лексеми називають релігійні поняття й категорії, назви духовних суб'єктів, назви осіб, пов'язаних із церковно-релігійною сферою, назви церковних споруд, знарядь, предметів і знаків релігійної практики та інші. Відбивають вони й назви дій і процесів, виконуваних у церковних обрядах, та ознаки, пов'язані з ними. За морфологічним складом релігійної лексики, використаної Т. Шевченком, ці назви належать найчастіше до іменників, рідше – прикметників або дієслів. За походженням – це здебільшого власне українська або спільнослов'янська лексика, а також – слова, запозичені з тих мов, якими свого часу була написана Біблія або пізніше перекладена іншими мовами, зокрема церковнослов'янською. Мова поеми «Неофіти», ґрунтована на античному сюжеті, багата давніми латинськими та грецькими запозиченнями, які й створюють відповідний колорит оповіді.

Релігійна лексика в поемі «Марія» численна й кількісно, і за вживанням. Це відповідає темі, яка є відгуком на біблійний сюжет. Урочистість, піднесеність оповіді забезпечується не лише використанням слів церковного спрямування, але й загальноновживаної лексики. Наголосимо на слові *Марія*. Із жіночого імені воно перетворилося на символ, яким і сьогодні послуговуються носії не лише української мови.

Уживання релігійної лексики надає аналізованим поемам Т. Шевченка сакрального забарвлення, особливої християнської належності. Багаторазове повторення іменника *Бог* говорить, на нашу думку, про глибоку релігійність

поета, а використання слів на позначення церковної атрибутики свідчить про глибоке знання автором церковно-релігійної сфери.

Слова та вислови, уживані поетом, які ми зараз відносимо до конфесійної лексики, переважно ввійшли до загальнонародної мови. Як стилістичний засіб вони підкреслюють урочистість, піднесеність розповіді або, навпаки, надають викладові сатиричного забарвлення, служать для передачі іронії та сарказму. У творах Шевченка вони вживаються і для позитивних характеристик, і для висміювання чи викривання певних рис і подій, змальовуваних поетом. .

Значна доля конфесійної лексики у мові Шевченка мотивована й естетичною та етичною вартістю тексту Біблії та інших джерел, які добре знав і художньо трансформував поет і стилістично відбивав у конкретному творі.

Аналіз уживання релігійної лексики у творах Тараса Шевченка на матеріалі поем «Гайдамаки», «Єретик», «Неофіти» та «Марія», які репрезентують початковий, серединний і завершальний етапи творчості, показує, що такий пласт лексики для автора був актуальним. Контекстуальні семантичні перетворення емоційно нейтральних лексем на слова високого звучання, а окремих біблеїзмів – на загальноживані слова становлять одну з особливостей Шевченкового ідіостилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андросова Н.А., Савченко Л.Г. Образ дому в Святому Письмі // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Філологія" № 843. Випуск 55. Харків. 2009. С 90–96.

2. Бабич Н. Практична стилістика і культура української мови : навчальний посібник. Львів : Світ, 1993. 376 с.

3. Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки : збірник науково-дидактичних праць. Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2009. 216 с.

4. Баран Г. В. Лексика української християнської віршованої молитви XIX ст. // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : збірник наукових праць / наук. ред. Б.І. Бунчук. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. Вип. 509–511 : Слов'янська філологія. С. 185–195.

5. Баран Г. В. Релігійна лексика в поемі Тараса Шевченка "Гайдамаки" // Література та культура Полісся. Сер. : Філологічні науки. 2014. Вип. 75. С. 210–220.

6. Баран Г. В. Елементи релігійного стилю в повісті Олександра Довженка «Зачарована Десна» // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2015. Вип. 57. С. 35–44.

7. Берест Т.М. Семантика художнього слова в поезії 80-90-х років XX ст. (на матеріалі творів молодих українських авторів) : дис ... канд. філол. наук: 10.01.01 Харків, 1999. 199 с.

8. Біблія, або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена. Київ: Українське біблійне товариство, 2003. 1375 с.

9. Бірюкова О.О. Лінгвостилістичні особливості української діаспорної поезії 60-80-х років XX ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 . Київ, 2004. 188 с.

10. Бойко Н. І. Лексичні елементи конфесійного стилю як засіб експресивності поезії Тараса Шевченка // Вісник Київського інституту "Слов'янський університет". Київ, 2000. Вип. 9 : Філологія. С. 55–60.

11. Бондаренко А. І. Художній текст в інтерпретаційному вимірі (лінгвостилістичний аспект). Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2008. 226 с.

12. Браїлко Ю.І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60–80-х років ХХ століття семантико-стилістичний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2005. 20 с.

13. Бурдіна Г. Вплив Біблії та конфесійного стилю на збагачення української лексики й фразеології // Християнство й українська мова : матеріали наукової конференції, 5-6 жовтня 2000 р. Львів : Видавництво Львівської богословської академії, 2000. С. 258–265.

14. Волошук В. Індивідуальний авторський стиль, ідіолект, ідіостиль: питання термінології // Наукові праці. Філологія. Мовознавство. Том 92. Випуск 79. С. 5–8.

15. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся : лінгвокогнітивна інтерпретація : монографія. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 527 с.

16. Гоца Н. М. Текст як лінгвостилістична єдність та основні аспекти й методи його аналізу // Філологічні науки. Риторика і стилістика. URL : http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Philologia/32722.doc.htm

17. Гриценко П. Ідіолект і текст // Лінгвостилістика : об'єкт – стиль, мета – оцінка : Зб. наук. праць, присвячен. 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко. К., 2007. С. 16–43.

18. Дідух Х. І. Ідіостиль як відображення авторської картини світу. Філологічні науки. Риторика і стилістика. URL : http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm

19. Дзера О. В. Індивідуально-авторське трактування біблійних мотивів як перекладознавча проблема: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2004. 21 с.

20. Євшан М. Й. Критика; Літературознавство; Естетика. Упоряд., передм. та примітки Наталія Шумило. Київ: Основи, 1998. 658 с.
21. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ: Довіра, 1999. 431 с.
22. Єщенко Н. О. Біблеїзми в художньому тексті (на матеріалі української прози ХХ-ХХІ ст.) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2017. Вип. 30 (1). С. 21–25.
23. Івакін Ю. О. Коментар до «Кобзаря» Шевченка. Поезії до заслання. Київ: Наукова думка, 1964. 371с.
24. Карпенко Ю. О. Про антропонімію роману «Берестечко» Ліни Костенко // Записки з ономастики. Одеса, 2001. Вип. 5. С. 62–67.
25. Колоїз Ж. В., Бакум З. П. Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг: «Уран», 2001. 200 с.
26. Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя / Упоряд., підгот., тексти, передм., приміт., покажч. В. Л. Смілянська. Київ: Дніпро, 1991. 702 с.
27. Коткова Л. Ідіолект Володимира Винниченка: лексико-фразеологічні та стилістичні складники : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; Нац. пед.ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 23 с.
28. Коць Т. А. Сакральний стиль // Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ ст.: система понять і бібліографічні джерела / за ред. д-ра філол. наук, проф. С. Я. Єрмоленко. Київ : Грамота, 2007. С. 305–330.
29. Краснова Л. Характер і функції образів-домінант у творчості Т. Шевченка // Дивослово. 1999. №3. С. 2– 4.
30. Кухар-Онишко О. С. Індивідуальний стиль письменника: генезис, структура, типологія. Київ: Вища школа, 1985. 175 с.
31. Лаврик Д. С. Біблеїзми як засіб вираження материнського й батьківського коду (на матеріалі художніх творів Т. Г. Шевченка, О. С. Забужко, О. С. Пушкіна) ISSN 2409-1154 // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2014. № 11. Том 1. С. 34–37.

32. Левченко Г. Місце Шевченка в історії української літературної мови // Наукові записки : зб. філологічного факультету, 2001. № 1. С. 329–332.
33. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ: ВІД «Академія», 1997. 752 с.
34. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підруч. для студ. вищ. закл. освіти. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
35. Мацько Л. І. До питання про стиль поетичної мовотворчості Шевченка і Шевченкову традицію в українській стилїстиці // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. 2013. Вип. 10. С. 7–14.
36. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. Київ: Наукова думка, 1992. С. 412 с.
37. Німчук В. В. Українська мова – священна мова // Людина і світ. 1992. № 11/12. С. 28–32; 1993. № 1. С. 35–39; №4/5. С. 14–19; № 6/7. С. 26–32; № 8/9. С. 20–24; № 10/12. С. 26–31.
38. Німчук В. В. Конфесійне питання і мова // Берестейська унія і українська культура XVII ст. Львів, 1996. С. 1–16.
39. Німчук В. В. Християнство й українська мова // Українська мова. 2001. № 1. С. 11–31.
40. Німчук В. В. Українські переклади Святого Письма // Das Ukrainische als Kirchensprache / M. Moser (Hrsg). Wien: Lit verlag, 2005. S. 15–64.
41. Пахаренко В. І. Шевченко «Кобзар»: До коренів геніальності поета // Урок української. 2000. № 10. С. 38–43.
42. Переломова О. Ідіостиль Валерія Шевчука : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Суми, 2002. 177 с.
43. Піддубна Н. В. Формування номенклатури назв релігійних споруд в українській мові : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2000. 202 с.
44. Піддубна Н. В. Сакральний компонент в епістолярній поведінці Т. Шевченка // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наукових праць. Випуск дванадцятий / головний редактор М. Є. Скиба;

відповідальний за випуск М. М. Торчинський. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2017. С. 197–202.

45. Подолянчук О. В. Ідіостиль Гната Хоткевича: дис. ... канд. філол. наук: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, 2021. 204 с.

46. Пустовіт Л.О. Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект. Київ: Рідна мова, 2009. 242 с.

47. Січкара С.А. Ідіолект Тараса Шевченка і сучасні мовні норми: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. К., 2003. 19 с.

48. Скаб М. Вплив Біблії на українську мову: обшир, аспекти та основні проблеми їхнього вивчення // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : збірник наукових праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2016. Вип. 772 : Романо-слов'янський дискурс, 2016. С. 13–20.

49. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / [редкол. : акад. І. К. Білодід та ін.]. Київ: Наук. думка, 1970–1980.

50. Сологуб Н.М. Індивідуальний стиль Олеся Гончара (мовний аспект) : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 1994. 284 с.

51. Ставицька Л. Про термін ідіолект // Українська мова. 2009. №4. С. 3–15.

52. Стежка Ю. До питання взаємодії конфесійного й художнього стилів (лексичні okazіоналізми, утворені від сакральних лексем, в українських поетів 60 – 80 рр. ХХ ст.) // Християнство й українська мова : матеріали наукової конференції, 5-6 жовтня 2000 р. Львів : Видавництво Львівської богословської академії, 2000. С. 420–427.

53. Сучасне церковне послання: структурно-семантичний аспект // Біблія і культура : зб. наукових статей. Чернівці : Рута, 2000. Вип.2. С.130–133.

54. Тележкіна О. О. Конфесійна лексика в поетичному потрактуванні Дмитра Павличка // Лінгвістика : збірник наукових праць. Луганськ, 2012. № 1

(25). С. 93–98.

55. Українська мова: енциклопедія. Київ: «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

56. Філон М.І. Особистість Тараса Шевченка. Лінгвокультурний, художньо-мовний, та літературно-поетичний виміри: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 516 с.

57. Черевченко О.М. Ідіостиль Ю. Клена в контексті інтелектуалізаторських мовних традицій українського неокласицизму: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Умань, 2005. 238 с.

58. Черник О. О. Ідіостиль письменника як лінгвістичний феномен і методи його вивчення // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки. 2016. Вип.1. С. 113-121.

59. Чернишова Ю. Релігійний текст, стиль, дискурс: уточнення понять // *Studia linguistica*. 2012. Вип. 6 (2). С. 361–365.

60. Шевченківська енциклопедія: В 6 т. Київ: НАН України, Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2012-2015.

61. Шевченкознавство у працях викладачів та вихованців Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : бібліогр. покажч. / уклад. В. К. Мазманьянц, О. О. Миронов, О. П. Чугуй, Т. О. Чугуй, О. С. Журавльова, Ю. Ю. Полякова; наук. ред. О. П. Чугуй ; бібліогр. ред. С. Б. Глибицька. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 121 с.

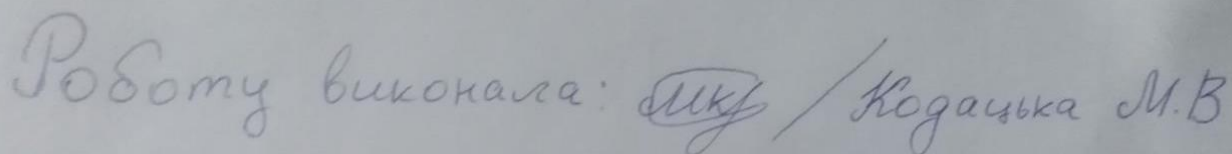
62. Шевченко Л. І. Інтелектуалізація української літературної мови : лінгвістика та теоретико-епістемологічна аспектологія : автореф. дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова», 10.02.15; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2002. 32 с.

63. Шевченко Л. Л. Конфесійний стиль // Українська мова: енциклопедія. 3-тє вид., змін. і доп. Київ, 2007. С. 284.

64. Тарас Шевченко. Біографія / Бородін В., Кирилюк Є., Смілянська В. і ін. Київ: Наукова думка, 1984. 557 с.

65. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. Київ, 2003. Т. 1–6: Поезія 1847–1861.

66. Юмачікова О. М. Стійкі сполучення слів у науковому гуманітарному тексті: структура, семантика та функціонування. дис. ... канд. філол. наук: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 215 с.

Роботу виконала: ШКУ / Кодацька М.В.

АНОТАЦІЯ

Кодацька М.В. Конфесійна лексика як складник ідіостилю Т. Шевченка. Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню релігійної лексики як одного з компонентів індивідуального стилю видатного українського письменника Тараса Шевченка.

У роботі здійснено огляд теоретичних підходів до вивчення індивідуального стилю та його важливої складової – релігійної лексики. Досліджено релігійні лексеми, що використовує Тарас Шевченко. Проаналізовано вплив релігійної лексики з творів різних періодів на ідіостиль Тараса Шевченка.

Результати дослідження репрезентують початковий, серединний і завершальний етапи творчості, показує, що такий пласт лексики для автора був актуальним. Контекстуальні семантичні перетворення емоційно нейтральних лексем на слова високого звучання, а окремих біблеїзмів – на загальноживані слова становлять одну з особливостей Шевченкового ідіостилю.

Ключові слова: стиль, ідіостиль, релігійна лексика, лексема, семантика, біблеїзми.

SUMMARY

Kodatsky M.V. Confessional vocabulary as a component of T. Shevchenko's idiostyle.

The qualification work is devoted to the study of religious vocabulary as one of the components of the individual style of the outstanding Ukrainian writer Taras Shevchenko.

The work reviews theoretical approaches to the study of individual style and its important component - religious vocabulary. The religious lexemes used by Taras Shevchenko were studied. The influence of religious vocabulary from works of different periods on the idiostyle of Taras Shevchenko is analyzed.

The results of the study represent the initial, middle and final stages of creativity, showing that such a layer of vocabulary was relevant for the author. Contextual

semantic transformations of emotionally neutral lexemes into high-sounding words, and individual biblicalisms into commonly used words are one of the features of Shevchenko's idiostyle.

Key words: style, idiostyle, religious vocabulary, lexeme, semantics, biblicalisms.